

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazma hüququnda

Səlimzadə Nərgiz Məmmədsəlim qızı

“Bank sektorunun sabitliyinin təmin edilməsində dövlət tənzimlənməsinin rolu”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı – 060403 “MALİYYƏ”

İxtisaslaşma – BANK İŞİ

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. Q. Əliyev

Magistr proqramının rəhbəri:
i.e.n., prof. R.M. Rzayev

Kafedra müdiri – i.e.d., prof. Z.F. Məmmədov

B a k ı - 2 0 1 6

MÜNDƏRİCAT

Mövzu: Bank sektorunun sabitliyinin təmin edilməsində dövlət tənzimlənməsinin rolu

Səh.

GİRİŞ	3-4
Fəsil 1. Bank sistemi, onun yaranması və fəaliyyəti	
1.1. Bank sisteminin meydana gəlməsi, mahiyyəti və quruluşu	5-14
1.2. Bank sektoru sabitliyinin nəzəri-metodoloji əsasları.....	15-20
1.3. Bank sektorunun fəaliyyətinə nəzarət, onun həyata keçirilməsi	21-26
Fəsil 2. Bank sistemi, onun elementləri və inkişafı istiqamətləri	
2.1. Bank sisteminin dinamikası, inkişafı və öhdəlikləri.....	27-34
2.2. Bank sektorunun aktivləri, risklər və bank nəzarəti	35-41
2.3. Bank sektorunun tənzimlənməsində dövlətin iştirakı.....	42-47
Fəsil 3. Bank sektorunun sabitliyinin təmin olunmasında dövlətin rolu	
3.1. AR Mərkəzi Bankı, onun məqsəd və vəzifələri	48-59
3.2. Bank fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin istiqamətləri	60-69
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	70-72
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	73-74
PE3IOME	75
SUMMARY	76
REFERAT	77-81

Giriş

Bazar münasibətlərinin inkişafı dövlət maliyyə nəzarətinin mühümlüyünü azaltmır, əksinə sosial yönümlülüğün artması ilə əlaqədar daha da çətinləşir. Dövlət orqanlarının üzərinə maliyyə hüquqlarının və cəmiyyət üzvlərinin maraqlarının qorunması, sui-istifadə və oğurluğun qarşısını alma və xəbərdarlıq üsullarının hazırlanması məsələsi düşür. Bütün inkişaf etmiş ölkələrdə nəzarət orqanları sistemini təkmilləşdirmək, onların funksiyaları, səlahiyyət və nəzarət fəaliyyəti metodları problemlərini həll etmək əsas vəzifə olaraq qalır.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, hər hansı bir sistemin normal fəaliyyət göstərməsi üçün dövlət həlledici rol oynayır. Bu baxımdan dövlətlə iqtisadiyyatın qarşılıqlı əlaqəsinin, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin optimal nisbəti və həddunun müəyyən edilməsi, gözlənilməsi iqtisadiyyatın başlıca problemidir. Bu gün həyata keçirilən bazar iqtisadiyyatı sistemi ictimai tərəqqi və iqtisadiyyatın səmərəli inkişafına nail olmaqdan ibarətdir. Bütün iqtisadi sistemlərdə dövlət iqtisadiyyata müdaxilə edir və bu müdaxilə inzibati amirlik sisteminə nisbətən daha az olur. Çox zaman iqtisadiyyata dövlətin təsiri azaldılaraq azad sahibkarlığın rolu artırılır. Dövlət maliyyə nəzarəti də dövlətin idarə olunmasının əsas funksiyalarından, maliyyə-kredit sisteminin normal fəaliyyətinin vacib şərtlərindən biri kimi nəzarətin başlıca istiqamətindən biridir. Onun əsas məqsədi dövlət büdcəsi və qeyri-büdcə fondlarının kəsirsiz yerinə yetirilməsinə, kredit resurslarının istifadəsinə, ölkənin daxili və xarici borclarının vəziyyətinə, dövlət ehtiyatlarına, maliyyə və vergi güzəştlərinin həyata keçirilməsinə nəzarətdir. Nəzarətin bu növünün qarşısına prioritet olaraq bütün növ dövlət gəlirlərinin vaxtında və tam daxil olması, büdcə defisitinin aradan qaldırılması üçün cəlb edilmiş vəsait və kreditin düzgün istifadəsi, sosial sahəyə xərclərin vaxtında maliyyələşdirilməsi məsələləri qoyulmuşdur.

Ümumiyyətlə, müasir iqtisadiyyatda maliyyənin tənzimləmə sistemi onun fəaliyyəti və inkişafı üçün əhəmiyyətli rol oynayır.

Bildiyimiz kimi sivilizasiyalı bazar iqtisadiyyatı düzgün idarəedilən maliyyə sistemi və tənzimlənən maliyyə bazarı olmadan nə uğurlu və stabil fəaliyyət göstərə, nə də inkişaf edə bilər.

Gördüyümüz kimi, ABŞ-ı, bir sıra qabaqcıl Avropa ölkələrini bürüyən maliyyə böhranı bu ölkələrin bütövlükdə iqtisadiyyatlarını müəyyən müddət də olsa iflic etməyə qadir olmuşdur. Vəziyyətdən çıxış yolu kimi isə bu ölkələrdə dövlətin maliyyə sisteminə müdaxilə etməsi zərurəti yarandı. Belə ki bu ölkələrdə dövlətlər müxtəlif trans-milli banklara maliyyə yardımını etməyi düzgün vermişlər.

Tarixən baş vermiş iqtisadi maliyyə böhranları, demək olar ki, bütün dünya ölkələrinin iqtisadiyyatına, bank sektoruna çox ciddi ziyan vurmuşdur. Məhz buna görə də qeyd etdiyim kimi, bank fəaliyyətinin də dövlət tərəfindən tənzimlənməsi çox mühüm məsələdir.

Bazar iqtisadiyyatı tam özünü tənzimləmə sistemi olmasına baxmayaraq bütün dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, sırf bazar iqtisadiyyatı mövcud deyil və hal-hazırda qarışıq bazar iqtisadiyyatı mövcuddur. Yəni iqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq inzibati amirlik sisteminin də müəyyən mexanizmləri də onun inkişaf etməsində tətbiq edilir. Buna görə də bazar iqtisadiyyatında dövlətin rolu daim artmaqda davam edir və bunun üçün iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin tarixi, nəzəri ilkin şərtləri mövcuddur. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin iqtisadiyyata təsirinin maksimal və minimal həddi mövcuddur.

Minimal həddi dedikdə dövlətin iqtisadiyyatda həyata keçirdiyi 3 funksiya nəzərdə tutulur. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1) Əhalini ictimai məhsulla təmin etmək.
- 2) İqtisadiyyatı lazımi pul kütləsi ilə təmin etmək.
- 3) Xarici effektləri tənzimləmək.

Dövlətin iqtisadiyyata maksimal təsiri onun həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətlərdə öz əksini tapır. Bu siyasətlərdən bank fəaliyyətinin tənzimlənməsində istifadə olunan əsas üsul isə pul-kredit siyasətidir ki, bu barədə öz işimdə ətraflı məlumatverəcəyəm.

I F Ə S İ L

Bank sistemi, onun yaranması və fəaliyyəti

1.1. Bank sisteminin meydana gəlməsi, mahiyyəti və quruluşu

Kredit idarələri sistemində əsas yer müəssisə (firma) və təşkilatların kreditləşməsi qaydalarını müəyyən edən banklara məxsusdur.

Banklar - əmtəə-pul təsərrüfatının mütləq atributudur. Onlar tarixən bir-birindən ayrılmamışlar: dəyərin pul formasının dövriliyəsinin başlanğıcını, həmçinin bank işinin başlanğıcı da hesab etmək olar, bank fəaliyyətinin inkişafının kamillik dərəcəsi isə hər zaman bu və ya digər şəkildə iqtisadiyyatdakı əmtəə-pul əlaqələrinin inkişaf dərəcəsinə uyğun olmuşdur.

Bank - fiziki və hüquqi şəxslərdən depozitlərin və ya digər qaytarılan vəsaitlərin cəlb edilməsi, öz adından və öz hesabına kreditlərin verilməsini, habelə müştərilərin tapşırığı ilə köçürmə və hesablama-kassa əməliyyatlarını məcmu halda həyata keçirən hüquqi şəxsdir.

Bank sistemi-bankların, bank infrastrukturu, bank qanunçuluğu və bank bazarının məcmuudur. Banklar əsas iqtisadi institutlardır. Sənayeləşmə getdikcə kommersiya bankları yaranmış və inkişaf etmişdir. İlk kommersiya bankları XVIII-XIX əsrlərdə əmələ gəlmişdir. Əsasən müəssisələrin sahibləri onların müştəriləri idi.

Bankların iqtisadi təbiəti onların xüsusi funksiyasında özünü büruzə verir: iqtisadi bazarda xüsusi maliyyə vasitəçiləri rolunu yerinə yetirmə funksiyası. Bu əsasda banklar müəyyən subyektlərin (dövlətin, fiziki şəxslərin, təsərrüfat strukturlarının) təsərrüfat fəaliyyəti prosesində azad olan sərbəst pul vəsaitlərini cəlb edir və həmin vəsaitləri müddətlilik, qaytarılma və başqası tərəfindən istifadə olunduğu müddət üçün əvəzinin ödənilməsi şərtləri ilə təklif edir. Bununla onlar bank kreditləşdirilməsini həyata keçirir. Bank krediti maliyyə hüququnun mühüm halqalarından biridir. Məhz bank sistemi həm nağd, həm də nağdsız pul vəsaitləri fondunun toplanmasını həyata keçirir. Beləliklə, kapitalın daim bölüşdürülməsi baş

verir. Bank – fəaliyyət məhsulu müxtəlif xidmət növündən (məsələn, kreditlərin təklif edilməsi, yatırımların yerləşdirilməsi, zəmanətlərin və zəminliyin verilməsi, məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi və s.) ibarət olan kommersiya müəssisəsidir.

Bank işi - qədim elmdir. Bank fəaliyyətinin rüşeymləri hələ quldarlıq cəmiyyəti dövründən məlumdur. İlk bank təcrübəsi kimi pul dəyişən sərrafların və məbədlərin pul saxlamaları fəaliyyətini misal göstərmək olar. Sonralar bu fəaliyyət təkmilləşərək sələm kapitalının və sələmçiliyin yaranmasına səbəb olmuşdur. Artıq XIX əsrdə banklar iqtisadiyyatda aparıcı mövqeyə malik idilər. Müasir mərhələdə isə ümumiyyətlə bazar iqtisadiyyatını bankalarsız düşünmək qeyri-mümkündür.

Müasir tipli bank işi orta əsrlərdə İtaliyada meydana gəlmişdir. Həmin dövrdə İtaliya Avropanı Şərq ölkələri ilə birləşdirən bir çox ticarət yollarının mərkəzi kimi çıxış edirdi. Kilsənin saxlanılması məqsədi (papaya məxsus onda bir hissə) ilə bütün Avropadan ölkələrinin sikkələri ilə ödənilən pul vergiləri İtaliyada toplanılırdı. Məhz belə bir münbit zəmində xüsusi sərraflar sinfi meydana gəldi. Onlar bir sikkəni digərləri ilə dəyişib pulları saxlamaqla yanaşı veksəl dövriyyəsinin inkişafına da yardım edirdilər.

«Bank» termini «banca» (italyanca – sərrafın skamyası, pul masası) sözündən əmələ gəlmişdir. Bu söz orta əsr italyan sərraflarının mübadilə üçün öz sikkələrini düzdükləri yeri bildirir. Tədricən sərraflar apardıqları əməliyyatların dairəsini genişləndirərək sadə sikkə mübadiləsindən nağdsız ödəmələrin və veksəl dövriyyəsinin gerçəkləşdirilməsinə keçdilər.

XV əsrin əvvəllərində müasir tipli ilk banklar yarandı: Genuyada müqəddəs Georgi Bankı, daha sonra isə Venesiya və Florensiya bankları (1587). Təxminən bu dövrdə İtaliyada mühasibat uçotunun müasir ikili yazılış sistemi inkişaf etməyə başladı.

Bankların konkret yaranma tarixini müəyyən etmək demək olar ki, mümkün deyil. İş burasındadır ki, birincisi, İtaliya, Yunanıstan, Misir, Vavilon və digər ölkələrdə bank fəaliyyətinin inkişaf elementləri bu və ya digər dərəcədə fərqli idi. Bu fərq yeni eradan xeyli əvvəl mövcud idi.

Yunanıstanda bank fəaliyyəti kifayət qədər inkişaf etmişdi. Əvvəlcə bank əməliyyatları kahinlər «korporasiyaları» tərəfindən həyata keçirilirdi. Daha sonra kreditə olan ehtiyac digər şəxsləri də bank əməliyyatları ilə məşğul olmağa sövq etdi. Bundan əlavə, artıq e.ə. V əsrdə trapezitlər (trapeza-masa) adlanan yunan bankirləri arasında müəyyən ixtisaslaşma mövcud idi. Belə ki, trapezitlər əmanətlərin qəbulu və ödəmələrin müştərilər hesabına həyata keçirilməsi ilə bilavasitə özləri məşğul olurdular. Onlardan ayrılan sərraflar sinfi dövrüyyədə olan müxtəlif sikkə növlərinin əsliyyini və dəyərini müəyyən edən ekspertlərə çevrildi. Nəhayət, bankirlərin üçüncü kateqoriyası girov qoymaqla xırda borcların verilməsi ilə məşğul idi.

Yunanıstanda xüsusi bankirlərlə yanaşı məbədlər də iri bank əməliyyatlarını həyata keçirirdi. Onlar əsasən ehtiyat fondlarının və sərvətin saxlanması ilə məşğul idilər, həmçinin şəhərlərə uzunmüddətli ssudalar verirdilər. Lakin nə antik dövrdə, nə də orta əsrlərdə dövlət krediti məfhumu mövcud deyildi.

Sonralar bank işi Qədim Romada inkişaf etdi (e.ə. III əsr). Şübhəsiz, bank işi buraya Yunanıstandan gətirilmişdi. Yunan sələfləri kimi Roma bankirləri də ayrı-ayrı əməliyyatlar üzrə ixtisaslaşmışdılar: sərraflar, sözün əsl mənasında, bankirlərdən fərqlənirdilər.

Bununla belə nə Qədim Yunanıstan, nə də ki Roma bank işinin vətəni olmamışdır. Bir çox tarixi tədqiqatlarda faiz əmanətləri qəbul edən və yazılı iltizam almaqla və müxtəlif qiymətli əşyaların girov qoyulması yolu ilə ssuda verən Vavilon bankirləri haqqında məlumatlara rast gəlmək mümkündür. Artıq e.ə. VIII əsrdə Vavilon bank əmanətləri qəbul edir, onlar üzrə faizləri ödəyir, ssudalar verir və hətta bank biletləri də buraxırdı.

Ölkədə kifayət qədər bank, kredit idarəsi, həmçinin ayrı-ayrı bank əməliyyatlarını yerinə yetirən iqtisadi təşkilat fəaliyyət göstərdikdə adətən ölkədə bank sisteminin mövcudluğundan danışılır. Lakin bu, tam mənada belə deyil, çünki istənilən sistem aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- lazımi proporsiyalarda bütün zəruri elementlərə malik olmalıdır;
- artıq, lüzumsuz elementlərə malik olmamalıdır;

- sistemin elementləri arasında səmərəli qarşılıqlı əlaqə olmalıdır, bunun nəticəsində sistemin bütün zəruri funksiyaları həyata keçirilir (bu sistem onun ayrı-ayrı elementlərinin funksiyalarının cəmindən çox zəngindir);

- sistemin elementləri bir-birini təyin edir, məhdudlaşdırır və tamamlayır;
- bir sistem, bir qayda olaraq, daha geniş olan digər sistemə daxildir və burada digər elementlərlə qarşılıqlı əlaqədə olmaqla özünün xüsusi funksiyasını yerinə yetirir.

Bank fəaliyyətinə münasibətdə bu ümumi prinsiplərin mənası belədir:

1. Ölkədə kifayət qədər fəaliyyətdə olan bank və digər kredit idarələri var.

2. Ölkədə aşağıdakılar mövcud deyil:

- əməliyyatlara başlamamış banklar;
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan, bank fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatlar;
- dövlət lisenziyası olmadan bank əməliyyatlarını yerinə yetirən kredit təşkilatları.

3. Yalnız ona məxsus olan, ölkənin mərkəzi bankı tərəfindən müəyyən edilmiş funksional öhdəlikləri yerinə yetirən mexanizm qüvvədədir.

4. Ölkədə kommersiya bankları və digər kredit idarələrinin iqtisadi baxımdan məqsədəuyğun olan ən müxtəlif növləri fəaliyyət göstərir.

5. Banklar və digər kredit idarələri aşağıdakılarla müxtəlif şəkildə qarşılıqlı əlaqə yaradır:

- müştərilərlə;
- ölkənin mərkəzi bankı və digər dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanları ilə;
- bir-biriləri və yardımçı təşkilatlarla.

Respublikanın müasir bank sisteminin strukturu dörd amilin təsiri altında formalaşmışdır:

Birinci amil, kredit idarələrinin iki funksiyasının olmasıdır. Məlumdur ki, banklar emissiya və kredit funksiyalarını həyata keçirirdilər. Bankların

ixtisaslaşması tarixən ona gətirib çıxarmışdır ki, emissiya funksiyası Mərkəzi Bankda, xalq təsərrüfatının və əhalinin kreditləşməsi isə işgüzar kommersiya banklarında cəmləşmişdir.

İkinci amil, bank sisteminin strukturuna təsir göstərən mülkiyyətin xarakteridir. Məlumdur ki, uzun illər iqtisadiyyatda dövlət mülkiyyəti üstünlük təşkil edirdi. Buna görə ölkədə yalnız dövlət mənşəli banklar fəaliyyət göstərirdi. Son illərdə mümkün olan mülkiyyət çoxluğu müxtəlif tipli bankların yaranmasına gətirib çıxarmışdır. (Səhmdar, kooperativ, kommersiya, dövlət və qarışıq)

Üçüncü amil, ümumi iqtisadi siyasətlə - iqtisadiyyatın idarə edilməsinin mərkəzləşdirilməsi kursu ilə əlaqədardır. Təsərrüfat təşkilatları müstəqilliyinin artması təsərrüfatların mənafeyinə uyğun gələn, təsərrüfat dəyişikliklərinə operativ uyğunlaşan, təsərrüfat orqanlarının iqtisadi təşəbbüslərinə müvafiq pul resursları ilə vaxtında yardım edən bankların təsis edilməsi iqtisadi zərurətə çevrilir.

Dördüncü amil isə xərclərin ictimai zəruri səviyyəsidir. Məlumdur ki, bankların formalaşması prosesi bank işçilərinin əməyinin ödənilməsi və hesablama texnikasının alınması ilə əlaqədar xərclərlə bağlıdır. Bu və digər xərclər yeni bankın öz fəaliyyəti nəticəsində əldə edəcəyi mənfəətlə tutuşdurulmalıdır. Yeni bank zərərlə işləməməlidir. Bu prinsipin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Yəni idarəetmə sistemindəki bütün yenidənqurmalar süni surətdə idarəetməyə çəkilən xərclərin artmasına gətirib çıxarmamalı, əksinə gəlir gətirməlidir.

Bank sistemi ölkənin kredit sisteminin tərkib hissəsidir. Kredit sistemi isə iqtisadi sistemin tərkib hissəsidir. Bu o deməkdir ki, bankların fəaliyyəti və inkişafı maddi və qeyri-maddi nemətlərin istehsalı, dövriyyəsi və istehlakı ilə sıx bağlıdır. Büdcə və vergi sistemləri ilə, qiymət qoyma sistemi ilə, xarici iqtisadi fəaliyyət şəraiti ilə sıx əlaqədə olan banklar öz əməli fəaliyyətində təsərrüfat həyatının tənzimlənməsi ümumi mexanizminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir.

Bank sistemi - bankların, bank infrastrukturu, bank qanunçuluğu və bank bazarının məcmuudur. Banklar əsas iqtisadi institutlardır. Sənayeləşmə getdikcə kommersiya bankları yaranmış və inkişaf etmişdir. İlk kommersiya bankları

XVIII-XIX əsrlərdə əmələ gəlmişdir. Əsasən müəssisələrin sahibləri onların müştəriləri idi.

Ölkədə fəaliyyət göstərən banklar birsəviyyəli və ikisəviyyəli təşkil etməyə malik ola bilər. Birsəviyyəli variant ölkədə mərkəzi bank olmadıqda və ya yalnız mərkəzi bank mövcud olduqda qüvvədə olur. Şübhəsiz, belə bir şəraitdə bank sistemi haqqında danışmaq hələ tezdir.

Bank sistemi sivil bazar iqtisadiyyatının elementi kimi yalnız ikisəviyyəli ola bilər. Birinci, yuxarı səviyyə – mərkəzi bank, ikinci, aşağı səviyyə – kommersiya bankları və kredit idarələridir. Bankların ikisəviyyəli sisteminin yaradılması zərurəti bazar münasibətlərinin ziddiyyətli xarakteri ilə şərtləndirilmişdir. Bu münasibətlər, bir tərəfdən, azad sahibkarlığı və özəl maliyyə vəsaitlərinin idarə olunmasını tələb edir və aşağı səviyyəli elementlər – kommersiya bankları bunu təmin edir. Digər tərəfdən, müəyyən dövlət tənzimlənməsi zərurəti mərkəzi bank şəklində xüsusi institutun yaradılmasını tələb edir.

Ölkənin mərkəzi bankı istənilən dövlətin bank sisteminin başlıca halqasıdır. Mərkəzi bank dövlətlə iqtisadiyyat arasında vasitəçidir. Mərkəzi Bank bank sisteminin əsasını təşkil edir. O makroiqtisadi tənzimlənmənin ən əsas alətlərindən biridir. Mərkəzi bank, ilk növbədə dövlətlə iqtisadiyyat arasında vasitəçidir və vasitəçi kimi qanunvericiliklə təsdiqlənmiş alətlər vasitəsilə pul və kredit axınını tənzimləyən bir təşkilatdır. İstənilən ölkənin bank sistemində mərkəzi bank əsas rol oynayır. Onun fəaliyyətindən həm ölkənin milli iqtisadiyyatının, həm də bank sektorunun inkişafının sabitliyi asılı olur. Mərkəzi bank nağd və nağdsız formada pul dövriyyəsinə tənzimləyərək əmək məhsullarının mübadiləsi, mal və xidmətlərin istehsalçıdan ictimai nemətlərin istehlakçısına hərəkəti üçün həlledici iqtisadi ilkin şərtlər yaradır.

Əksər hallarda mərkəzi bank dövlətin mülkiyyətində olur. Makrosəviyyədə fəaliyyət göstərən mərkəzi bank ümummilli maraqları əks etdirir, bu və ya digər regionun, xalq təsərrüfatının bu və ya digər sahələrinin deyil, bütövlükdə dövlətin maraqlarına uyğun siyasət aparır. Mərkəzi bank ənənəvi olaraq dörd əsas funksiyayı yerinə yetirir:

- təkbəşinə banknotların emissiyasını həyata keçirir;
- banklar bankı kimi çıxış edir;
- hökumətin bankiri kimi çıxış edir;
- pul-kredit tənzimləməsini və bank nəzarətini həyata keçirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, mərkəzi bankın bütün funksiyaları bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Dövlətə və banklara kredit verməklə mərkəzi bank kredit ünsiyyət vasitələrini yaradır, hökumət öhdəliklərinin buraxılış və ödənilməsini həyata keçirməklə ssuda faizinin səviyyəsinə təsir edir. Mərkəzi bankın sadalanan funksiyaları ölkənin bütün pul-kredit sisteminin və beləliklə də iqtisadiyyatın onun tərəfindən tənzimlənməsi üçün real şərait yaradır. İndiki mərhələdə mərkəzi bankın ən mühüm funksiyası pul-kredit tənzimlənməsi və bank nəzarəti funksiyasıdır.

Azərbaycan Respublikasının da bank sistemi Azərbaycan Respublikasının **Mərkəzi Bankından və kredit təşkilatlarından** ibarətdir.

Hal-hazırda kommersiya bankları digər kredit təşkilatları ilə birlikdə Azərbaycan Respublikasının kredit sistemində ikinci səviyyəni tutur.

«Banklar və bank fəaliyyəti haqqında» AR Qanununda bank hüquqi şəxs olan və Mərkəzi Bank tərəfindən verilən lisenziya əsasında fəaliyyət göstərən kommersiya təşkilatı kimi xarakterizə edilir. Bu maddədə «bank» anlayışına aiddir: fiziki və hüquqi şəxslərdən pul vəsaitlərini cəlb etmək, onları öz adından qaytarılma, ödənişlilik və müddətli olmaq şərtləri ilə yerləşdirmək, digər bank əməliyyatlarını həyata keçirmək hüququ verir.

Bank sisteminin fəaliyyət mexanizmində əsas rol kommersiya banklarına məxsusdur. Kommersiya bankı – bank əməliyyatlarının bütöv dəstini yerinə yetirən kredit idarəsidir. Yaxud hüquqi şəxsdir ki, bu lisenziya və mövcud qanunvericilik əsasında bank əməliyyatlarını kommersiya prinsipləri üzrə həyata keçirmək hüququnu verir. Kommersiya bankı təsisatı praktiki olaraq bütün ölkələrin maliyyə idarələrinin strukturunda yer tutur.

“Kommersiya bankları” termini bank işi inkişafının ilkin mərhələsində meydana gəlmişdir, yəni uzun müddət ərzində bank sistemi yalnız kommersiya

bankları kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bankların əsas müştəriləri kimi tacirlər çıxış edirdilər (“kommersiya, yəni ticarət bankı” adı da məhz burdan götürülmüşdür). Banklar əmtəə mübadiləsi ilə əlaqədar daşınma, saxlanma və reallaşdırma əməliyyatlarını kreditləşdirirdilər. Lakin sonralar bir sıra səbəblərlə, ilk növbədə isə, pul emissiyasının tənzimlənməsi ilə əlaqədar mərkəzi bankların yaranması vacib məsələ kimi ortaya çıxmışdır.

Kommersiya banklarının aşağıdakı növlərini qeyd etmək olar:

1. Universal (geniş bank əməliyyatlarını həyata keçirən) və ixtisaslaşmış (əsasən, hər-hansı bir növ bank əməliyyatını həyata keçirən, məsələn, depozit əməliyyatları) banklar. Azərbaycanda əsasən universal banklar üstünlük təşkil edir.

2. filial şəbəkəsinin mövcudluğuna görə: filial şəbəkəsinə malik olan və filialsız banklar;

3. Müxtəlif məqsədli proqramların maliyyələşdirilməsi üçün yaranan banklar (inkışaf bankları adlanan) və fəaliyyəti bir təsərrüfat sahəsi və ya konkret proqram miqyası ilə məhdudlaşmayan banklar.

4. Səhmdar və pay bankları.

5. bank əməliyyatlarının həcminə görə: İri, orta və kiçik banklar.

6. Nizamnamə kapitalı rezidentlərin – Azərbaycan Respublikasının fiziki və hüquqi şəxslərinin vəsaiti hesabına və qeyri-rezidentlərin – xarici fiziki və hüquqi şəxslərin vəsaiti hesabına yaranan banklar («müştərək banklar»);

7. Nizamnamə kapitalı qeyri-rezidentlərin – xarici fiziki və hüquqi şəxslərin vəsaiti hesabına yaranan banklar (şərti olaraq «xarici banklar» adlandırılır);

8. Qeyri-rezident bankların filialları («AR ərazisində xarici investisiyaların iştirakı ilə açılan banklar»). Mərkəzi Bank xarici investisiyanın ölkənin bank sisteminə iştirakına limit tətbiq etmişdir. Bu limit Azərbaycan Respublikasında qeydiyyatda alınmış xarici investisiyalı bankların ümumi kapitalının bir hissəsi olaraq hesablanır. Bu limitin keçməsi halında Mərkəzi Bank xarici investisiyalı bankları bank əməliyyatlarını keçirmək hüququna verilmiş lisenziyadan məhrum edir.

9. İstənilən müştəri ilə kredit əməliyyatları aparan banklar və qarşılıqlı kredit bankları. Bu təşkilatların fəaliyyəti kredit kooperasiyası prinsiplərinə əsaslanır.

Onlar öz iştirakçılarının (payçıların, səhmdarlarının) vəsaitlərini cəlb edərək yalnız həmin şəxslərin kreditləşdirilməsini həyata keçirir.

10.Regional (fəaliyyəti konkret ərazi ilə məhdudlaşır) və qeyri-ərazi bankları (fəaliyyəti konkret ərazi ilə məhdudlaşmayan).

Hazırda kommersiya bankları – universal kredit idarəsidir, onun əsas məqsədi mənfəət əldə etmək, geniş filial, şöbə və nümayəndəliklər şəbəkəsinə, geniş daxili funksional struktura (bankın bilavasitə əməliyyat fəaliyyətini həyata keçirən, əməliyyat bölmələrinə və həlqələrinə xidmət edən eləcə də bank menecmenti məsələlərinə cavab verən idarələrinə, şöbələrinə və xidmətlərinə) malik olmasıdır. Kommersiya banklarının vəsaitləri xüsusi mənfəət hesabına yaradılan nazamnamə fondu, ehtiyat fondu və digər fondlara və cəlb edilmiş fondlara bölünür. Kommersiya banklarının mövcud olduğu bütün dövr ərzində onların fəaliyyəti xüsusi maliyyə qanunvericiliyi ilə tənzimlənirdi ki, bu da bir tərəfdən onların fəaliyyət dairəsini məhdudlaşdırırdı, digər tərəfdən başqa maliyyə təsisatları ilə müqayisədə onların rəqabət qabiliyyətini yüksəldirdi.

İlk növbədə qeyd edək ki, kommersiya bankları fəaliyyət göstərməsi üçün mərkəzi bank tərəfindən lisenziya əldə etməlidir. Kommersiya banklarının təsisçiləri kimi müxtəlif firmalar, banklar, şirkətlər, ayrı-ayrı fiziki şəxslər, ölkənin daimi vətəndaşları və xarici vətəndaşlar da iştirak edə bilirlər. Siyasi partiyalar, ictimai birliklər, fondlar və qeyri-kommersiya təşkilatları bankın səhmdarı ola bilməzlər. Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunlarına görə kommersiya bankları hüquqi şəxs statusu almaq üçün Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatından keçməlidir.

Kommersiya bankı- hər bir ölkənin kredit sisteminin əsas hissəsi olmaqla- bütün bank əməliyyatlarını yerinə yetirən kredit təşkilatıdır. Bu gün kommersiya bankları müştəriyə 200 növə qədər müxtəlif bank xidmətləri göstərmək qabiliyyətinə malikdir.

Kommersiya bankı – bank əməliyyatlarının bütöv dəstini yerinə yetirən kredit idarəsidir. Yaxud hüquqi şəxsdir ki, bu lisenziya və mövcud qanunvericilik əsasında bank əməliyyatlarını kommersiya prinsipləri üzrə həyata keçirmək

hüququnu verir.

Bank sistemi iqtisadi sistemin ən mühüm elementlərindən biridir. İqtisadiyyatın digər sahələri kimi bank sistemi də hal-hazırda struktur, eləcə də funksiyalarla əlaqədar olan köklü dəyişikliklərə məruz qalmaqdadır. Dəyişikliklərin işlənilib hazırlanması xarici təcrübə, keçirilən iqtisadi islahatların ilk illərinin təcrübəsi, bank müəssisələrinin mahiyyəti və təyinatı haqqında müasir təəssüratlar əsasında həyata keçirilən bank qanunvericiliyi tərəfindən təsbit edilir.

Bank sisteminin üçüncü elementi kimi müəyyən təsərrüfat sahələrinin kreditləşməsi ilə məşğul olan ixtisaslaşmış maliyyə-kredit institutlarıdır. Onlara investisiya bankları, əmanət idarələri, təqaüd fondları, sığorta və investisiya şirkətləri daxildir.

İnvestisiya bankları emissiya-təsisçilik fəaliyyəti ilə, yəni qiymətli kağızların buraxılması və yerləşdirilməsi əməliyyatları ilə məşğul olurlar. Onlar kapitalı öz səhmlərini satmaqla və ya kommersiya banklarının krediti hesabına cəlb edirlər.

Əmanət idarələri (əmanət bankları, borc-əmanət assisiyasiyaları, kredit ittifaqları) əhalinin əmanətlərini yığır və pul kapitallarını kommersiya, mənzil tikintisi və s. sahələrə qoyur.

Sığorta şirkətləri- həyatın, əmlakın və mülki cavabdehliyin sığortası vasitəsilə əhalinin vəsaitlərini cəmləşdirir və iqtisadiyyatın uzunmüddətli maliyyələşdirilməsində istifadə edir.

Təqaüd fondlarının da sığorta şirkətləri kimi geniş təkrar istehsal prosesində rolu, gündən-günə artan iqtisadiyyatın sığorta fondunu fəal surətdə formalaşdırır.

İnvestisiya şirkətləri fərdi pul kapitalları ilə qeyri-maliyyə sferalarında fəaliyyət göstərən korporasiyalar aarsında aralıqhalqa rolunu oynayırlar.

1.2. Bank sektoru sabitliyinin nəzəri-metodoloji əsasları

Bazar iqtisadiyyatının təkamül prosesinə uyğun olaraq iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi nəzəriyyəsi yaranmış və inkişaf etmişdir. Dünya iqtisadi ədəbiyyatında həmin nəzəriyyələrlə bağlı iqtisadi məktəblər əsasən aşağıdakılar hesab olunur:

Nö	Əsas iqtisadi məktəblər
1	Merkantilizm (siyasi iqtisad)
2	Fiziokratlar (siyasi iqtisad)
3	Klassik (əsl) siyasi iqtisad
4	Marksist (proletar) siyasi iqtisadı
6	Neoklassik məktəb
7	Keynsçilik
8	Neoklassik sintez (müasir ekonomiks) A.Marşall və P.Samoelsonun sözlərinə görə “və ya siyasi iqtisad”

Belə ki, ilk siyasi iqtisad məktəbinin nümayəndələri – ilkin kapital yığımı dövrü ticarətçilərinin maraqlarını əks etdirən merkantilistlərin elmi tədqiqatlarının predmeti milli sərvət idi. Sərvətin mənbəyi ticarət elan olunurdu, sərvətin özü isə pulla eyniləşdirildi. Bu təlimin əsas vəzifəsi əmtəə-pul münasibətlərinin aktivləşdirilməsi, pula tələbatın artması ilə bağlı ölkəyə qızıl və gümüşün cəlb edilməsi hesab edilirdi. Bu təlimin gəldiyi əsas nəticə təsərrüfat həyatında mühüm rol oynayan dövlətin iqtisadi siyasətinə təsirin zəruri olması idi.

Fiziokratlar məktəbi siyasi iqtisadın predmetini – milli sərvəti – tədavi sahəsindən istehsal sahəsinə keçirdi. Bu, iqtisadçıların böyük nailiyyəti idi, baxmayaraq ki onlar yanlış olaraq “sərvət”in mənbəyinin yalnız kənd təsərrüfatı əməyi olduğunu hesab edirdilər. Bununla da elmin praktik funksiyası kənd təsərrüfatında istehsalın həvəsləndirilməsi ilə məhdudlaşdırılırdı, gəlinən əsas nəticə iqtisadiyyatın təbii inkişafının gedişinə dövlətin qarışmasının məhdudlaşdırılmasının zəruriliyi oldu.

Klassik ingilis siyasi iqtisad məktəbinin nümayəndələri siyasi iqtisadın predmetini istehsal şərtlərinin və yığımın (A.Smit), həmçinin sənaye, kənd təsərrüfatı, tikinti, meşə təsərrüfatını və s. özündə ehtiva edən maddi istehsalın bütün bölmələrində yaradılan milli sərvətin bölgüsünün (D.Rikardo) tədqiqinə qədər genişləndirdilər. Məlum olduğu kimi, istehsal prosesində külli miqdarda istehsal vasitələri, insan əməyi və pul kapitalı hərəkəti gətirilir. Belə bir şəraitdə onlar arasında ümumi tarazlığa nail olmaq problemi həmişə iqtisadçıları düşündürmüşdür. Bu suala ilk dəfə olaraq cavab axtaranlardan biri A.Smit olmuşdur. Onun bu nəzəriyyəsi sonradan “görünməyən əl” təlimi kimi məşhurlaşmışdır. A. Smit təliminə görə, bazar iqtisadiyyatı “görünməyən əl” vasitəsilə öz-özünü avtomatik tənzimləyən bir sistemdir. Buna görə də, o, iqtisadi proseslərə dövlətin müdaxilə etməsini məqsədsəuyğun saymırdı. Sonradan Aş Smit təliminin bu ümumi müdəaları L. Valrasın “Siyasi iqtisadın ünsürləri” kitabında konkretləşdirilmiş və onun tarazlıq modelinin əsasında qurulmuşdur. Həmin əsərdə edilən nəticələr iqtisadi ədəbiyyata “Valras qanunu” kimi daxil olmuşdur. A. Marşall, F. Vizer və başqaları hesab edirdilər ki, dövlət istehsalın həcmnin və məşğulluğun səviyyəsinin tənzim olunmasına qarışmamalıdır. Onların fikrincə, dövlətin tənzimləmə siyasəti ancaq qiymətin səviyyəsinə təsir göstərməklə məhdudlaşmalıdır, çünki dövlətin iqtisadiyyata geniş müdaxiləsi iqtisadi tarazlığı poza bilər.

İqtisadiyyatın tənzimlənməsinin azad bazar sistemi əsasında həyata keçirilməsini təbliğ edən mühüm məktəblərdən biri də monetar konsepsiya tərəfdarlarıdır. Bu təlimin yaradıcıları M. Fridmen və F. Hayek belə hesab edirlər ki, dövlətin idarə edilmə sistemi bürokratiyadır, səmərəsizdir, cəxsi təşəbbüskarlıq üçün ziyanlı bir təşkilat olmaq etibarilə bir çox hallarda iqtisadiyyatın qeyri-sabitliyinə səbəb olur.

Ümumiyyətlə, klassik nəzəriyyə tərəfdarları makroiqtisadi səviyyədə istehsalın həcminə, məşğulluq səviyyəsinə dövlətin təsir göstərməsini məqsədsəuyğun saymırdılar.

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin nəzəri əsaslarını 1929-1933-cü illərdə dünyada baş vermiş iqtisadi böhrandan sonra Keyns yaratmışdır. Kapitalizm tarixində görünməmiş böhranın getdikcə güclənməsi dövlət tənzimlənməsinə ehtiyacı artırırdı. Bu zaman Keyns tərəfindən milli gəlirlərin, investisiya, tələb və təklifin təhlili üzərində qurulan makroiqtisadi tədqiqat metodu hazırlanmışdır. Ona qədər iqtisadiyyatın tənzimlənməsi klassik iqtisadçılar tərəfindən şərh edilmiş və onlar iqtisadiyyata dövlətin müdaxiləsini qəbul etməmişlər. Keyns nəzəriyyəsinə əsasən dövlət iqtisadiyyatı tənzimləməlidir və bu ilk növbədə əmək haqqının və qiymətlərin klassiklərin söylədikləri qədər də tez dəyişən olmaması ilə əlaqədardır.

Keyns “Məşğulluğun, faizin və pulun ümumi nəzəriyyəsi” əsərində sübut edir ki, dövlət tələb səviyyəsinə təsir göstərməklə bütünlükdə iqtisadiyyatı tənzimləmək mümkündür. Onun nəzəri ideyası aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

1. Dövlət büdcəsi vasitəsilə milli gəlirin xeyli hissəsinin yenidən bölüşdürülməsi nail oluna bilər.
2. Dövlət və qarışıq müəssisələrin hesabına onların yaradılması ilə sahibkarlığın inkişafına nail olmaq olar.
3. İqtisadi mühiti sabitləşdirmək, tsiklik enib-qalxmaları yumşaltmaq, milli məhsulun yüksək artım sürətinə nail olmaq və məşğulluğun səmərəli səviyyəsini təmin etmək üçün büdcə-maliyyə, kredit-maliyyə tənzimlənməsindən geniş istifadə olunur.

ÜMM-ə gəldikdə isə Keyns və onun davamçıları belə hesab edirdilər ki, iqtisadiyyatın bazar strukturu özünün daxili “qüsurlarına” malikdir və o, özünü tənzimləməyə qadir deyil. Bu qüsurlara isə işsizlik, inflyasiya və iqtisadi böhranlar misal çəkmək olar. Keynsçilərə görə dövlət sabilliyinin qorunması və böhranların aradan götürülməsi üçün iqtisadi proseslərə fəal müdaxilə etməli və sərt fiskal və pul siyasəti yürütməlidir. Onlar hesab edirdilər ki, pul təklifinin artması nominal ÜMM-a təsir edir, həmçinin monetar siyasətin əsasında faiz dərəcələri səviyyəsi durmalıdır. Belə ki, faiz dərəcələrini dəyişməklə investisiya aktivliyini dəyişmiş olur. Keynsin hesablamasına görə:

$$\text{ÜMM} = C + I + G + NX$$

Burada:

C-əhalinin tələb xərcləri

I-investisiyalar

G-əmtəə və xidmətlərin alınması üçün dövlət xərcləri

NX-xalis ixrac

Keynsçilər belə hesab edirlər ki, iqtisadi böhran dövründə fiskal və ya büdcə siyasəti pul siyasətindən daha səmərəli olur. Onlara görə pulun hərəkət sürəti dəyişkən və gözlənilməzdir. Onun fikrinə görə, puldan aktiv kimi də istifadə olunmalıdır.

Məlumdur ki, inflyasiya ilə mübarizə aparmaq üçün mütləq pul kütləsinin hədlərini müəyyən etmək lazımdır. Keynsçilərin fikrinə görə isə pul təklifinin azaldılması tələbin azalmasına gətirə bilər ki, bu da öz növbəsində istehsalın səviyyəsinin aşağı düşməsinə və inflyasiyanın artmasına səbəb olar.

Erkən kapitalizm şəraitində yürüdülmən siyasət özünü müxtəlif qadağa və məhdudlaşdırıcı tədbirlərdə biruzə verən milli istehsalın inkişafına yönəldilən siyasət idi. Bu zaman ilk atılan addımlar merkantilizm sistemi üzərində qurulmuş və əsasən xarici ticarəti yalnız ölkəyə pul gətirməklə təşkil etməkdən ibarət idi. Belə hesab edilirdi ki, dövlət nə qədər “pullu”dursa idxal və ixracın dəyəri arasında fərq bir o qədər yüksəkdir. Bu zaman dövlət tənzimlənməsi mexanizmi idxal rüsumlarının təşkilinə yönəldilir və ixracın stimullaşdırılması üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirilirdi. Məsələn, məhsullarına dünya bazarında tələbat çox olan müəssisələrə subsidiyalar və mükafatlar verilirdi.

Laisses-faire konsepsiyasının tərəfdarları dövlət tənzimlənməsinin yalnız müəyyən sahələrdə, məsələn, sosial müdafiə, yaşayış səviyyəsinin hüquqi təminatı və səmərəli məhkəmə sistemi vasitəsilə qanunların yerin yetirilməsinə nəzarət kimi sahələrdə, mümkünlüyünü nəzərdən keçirdilər. Eyni zamanda mütləq şəkildə dövlət tərəfindən pul-kredit və maliyyə sahələrinin sabitliyinin qorunmasının vacibliyini önə çəkirdilər. Bununla əlaqədar pul siyasətinin iqtisadi sistemə təsiri qanunu formalaşdırmaq məqsədilə ilk tutarlı cəhdlər də məhz XVII əsrə, yəni pulun klassik kəmiyyət nəzəriyyəsi dövrünə təsadüf edir. Tədavüldəki pulun

miqdarı ilə qiymətlərin səviyyəsi və dinamikası arasındakı əlaqə tezisinin ingilis tədqiqatçısı Tomas Muna aid olduğu söylənir. 1750-ci ildə isə miqdar nəzəriyyəsinin əsas ideyalarını daha böyük dəqiqliklə ingilis filosofu D. Yum göstərmişdir. Belə ki, o, pulun miqdarının ikiqat artmasının qiymətlərin də ona uyğun olaraq 2 qat artmasına gətirdiyi prinsipini irəli sürmüşdür.

Verilmiş konsepsiyada pulun tədavül sürəti və istehsalın həcmi dəyişməyən, sabit göstərici kimi götürülmüşdür. Sonralar bu sərt kəmiyyət nəzəriyyəsi adlandırılmışdır.

$$MV=PQ$$

Burada:

M-tədavüldəki pulun miqdarı

V-pulun tədavül sürəti

P-qiymət səviyyəsi

Q-istehsal həcmi səviyyəsi

1970-ci illərdə dünya iqtisadiyyatında şəraitin dəyişməsi ilə əlaqədar yeni gerçəkliklərlə monetarizm başlıca mövqeyə malik oldu. Monetaristlər belə hesab edirdilər ki, bazar iqtisadiyyatı sabit daxili sistemdir. Bazardakı bütün uğursuzluqlar dövlətin düşünülməmiş müdaxiləsi nəticəsində baş verir. Monetaristlərə görə bu müdaxilə minimuma endirilməlidir. İqtisadi sistem özünü tənzimləmə qabiliyyətinə malikdir, pul isə bazar iqtisadiyyatının başlıca hərəkətverici qüvvəsidir.

Belə **pul-kredit siyasətinin müasir modeli** keynsist və monetarist ideyaları bazası əsasında formalaşmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəl şəklində göstərmək olar.

Keynsçilər	Monetaristlər
İqtisadi artım nəzəriyyəsi	İqtisadi tarazlıq nəzəriyyəsidir
Dövlət müdaxiləsinin zəruriliyi	Bazarın özünü tənzimləmə qabiliyyəti
Məşğulluğun məcmu tələbdən asılılığı	Məşğulluq və istehsal səviyyəsinin iqtisadiyyatın özü tərəfindən müəyyən edilməsi
İstehsalda pul kütləsinin neytrallığı	Qiymət artmasının və konyuktur dəyişikliklərin pul kütləsindən asılılığı
Əsas məsələ: işsizliyin aradan qaldırılması	Əsas məsələ: inflyasiyanın aradan qaldırılması
Çevik pul siyasəti	Sabit pul siyasəti
Tələbin stimullaşdırılması büdcə kəsirindən asılıdır	İnflyasiya büdcə kəsirindən asılıdır

Pul-kredit tənzimlənməsi yolu ilə dövlət iqtisadi böhranları yumşaltmağa, inflyasiyanın qarşısını almağa çalışır. Bu siyasət həm dolay və həm də birbaşa təsir metodlarına malikdir. Bunların fərqi ondan ibarətdir ki, mərkəzi bank ya kredit müəssisələrinin likvidliyi vasitəsilə pullu tələbə təsir göstərir, ya da ki, bankların fəaliyyətinin kəmiyyət və keyfiyyət parametrləri üzrə limitlər müəyyən edir.

1.3. **Bank sektorunun fəaliyyətinə nəzarət, onun həyata keçirilməsi**

SSRİ dağıldıqdan sonra postsovet məkanında yaranmış bütün yeni müstəqil dövlətlər kimi Azərbaycan da bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçidi bir məqsəd kimi müəyyən etdi. Lakin, bu islahatların ilkin illərində iqtisadi sistemdə həyata keçirilən dəyişikliklər ardıcıl deyildi və əsasən systemsiz şəkildə həyata keçirilirdi. Bu da müstəqiliyin ilk illərdə maliyyə sabitliyinin pozulmasına səbəb olurdu.

1990-cı illərin əvvəllərində iqtisadiyyatın idarə edilməsində buraxılmış ciddi səhvlər, ənənəvi ticarət, maliyyə, təchizat, kommunikasiya sisteminin pozulması iqtisadiyyatda tam bir xaos yaratmışdı. Belə bir şəraitdə ÜDM, sənaye istehsalı hər il 20-25% aşağı düşürdü. Qiymətlər hər gün dəyişir, aylıq inflyasiya isə 70-80%-ə çatırdı. Dövlət büdcəsinin kəsiri ÜDM-nin 13%-ni təşkil edirdi. Kəskin inflyasiya şəraitində əhalinin real gəlirləri azalırdı. Bütün bunlar və ölkədə hərbi-siyasi gərginliyin kulminasiya nöqtəsinə çatması iqtisadiyyatı iflic vəziyyətinə gətirmişdi. Bütün sahələrdə olduğu kimi, iqtisadiyyatda da qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsinin ilkin və zəruri şərti möhkəm ictimai-siyasi sabitlikdir. Məhz 1994-cü ilin sonlarından başlayaraq sistemli islahatların ilk addımları atılmağa başlandı.

Makromaliyyə sabitliyi dedikdə maliyyə sisteminin komponentlərinin sabit fəaliyyəti başa düşülür. Maliyyənin nəzarət funksiyası bölgü funksiyasından törəyir və hər şeydən əvvəl ümumi daxili məhsulun və milli gəlirin pul fondlarına bölgüsü və onların öz məqsədlərinə xərclənməsi üzərində nəzarətdə öz əksini tapır. Maliyyənin nəzarət funksiyası 2 cür həyata keçirilir: birincisi, manatla nəzarət vasitəsilə, ikincisi, maliyyə orqanlarının həyata keçirdikləri nəzarət vasitəsilə. Sabitləşdirici funksiya makromaliyyə sabitliyinin dayanıqlı iqtisadi artımın təmin edilməsinə yönəldilmiş məqsədlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Milli iqtisadiyyatın maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinin bəzi prinsipləri vardır. Bu prinsipləri müəyyən etmədən maliyyə sabitliyini təmin etmək olmur. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində makromaliyyə sabitliyinin təmin edilməsinin əsas prinsipləri bunlardır: bazar iqtisadiyyatına uyğun maliyyə sisteminin düzgün mexanizminin qurulması, iqtisadi məqsədlərin seçilməsi, maliyyə sisteminin dövlət

tənzimlənməsi, vahid qanunvericilik bazasının olması, dövlət maliyyəsinin iqtisadiyyatda yerinin və rolunun müəyyənləşdirilməsi, xarici ticarətin liberallaşması, xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsi, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsində büdcə-vergi və pul-kredit alətlərindən səmərəli istifadə olunması və s. Həmçinin onu qeyd etmək lazımdır ki, düzgün maliyyə siyasəti və xarici iqtisadi siyasət nəticəsində ölkədə qiymət sabitliyinə, valyuta sabitliyinə, büdcə tarazlığına, qismən tədiyə balansında tarazlığa, ixrac-idxal tarazlığına, pul tədavülündə tarazlığa, pul və maliyyə bazarında, həmçinin bütün bazarlarda ümumi tarazlığa nail olmaqla nəticədə makromaliyyə sabitliyini təmin etmək olar.

Maliyyə sabitliyi maliyyə sisteminin vəziyyətini əks etdirir ki, bu da aşağıdakı xüsusiyyətləri daşıyır:

- maliyyə sistemi öz funksiyalarını lazımı qaydada yerinə yetirməli;
- maliyyə sistemi daxili və xarici şoklara qarşı dayanıqlı olmalı;
- öz funksiyalarını bərpa etmə xüsusiyyətinə malik olmalı.

Maliyyə sabitliyi dedikdə, əsas maliyyə sahələrindən biri olan bank fəaliyyətinə edilən nəzarət əsasında yaradılan sabitlik də başa düşülür.

Bank fəaliyyətinin nəticələrindən nəinki ölkə iqtisadiyyatının inkişafı, eləcə də cəmiyyətin sosial vəziyyəti asılıdır. Ümumi iqtisadi və bank böhranları əhəmiyyətli itkilərə, müəssisələrin və kredit təşkilatlarının iflasına, vətəndaşların əmanətlərinin və toplanmış digər vəsaitlərinin itirilməsinə və qiymətdən düşməsinə səbəb olur. Bu isə öz ardınca nəticə olaraq ictimai münasibətlərdə gərginliyin meydana çıxmasına, sosial-iqtisadi təsisat kimi çıxış edən bankın nüfuzunun azalmasına gətirib çıxarır. Məhz göründüyü kimi, bankların fəaliyyətinin təsiri olduqca əhəmiyyətli bir prosesdir. Buna görə də bankların fəaliyyətinə nəzarətin tətbiq olunması çox mühüm məsələdir.

Bank fəaliyyəti – iqtisadi münasibətlər sahəsində pul-kredit təsisatının fəaliyyətidir. Bank idarələrinin fəaliyyəti müxtəlifdir. Müasir cəmiyyətdə banklar əməliyyatların müxtəlif növləri ilə məşğul olur. Onlar nəinki pul dövriyyəsini və kredit münasibətlərini təşkil edir, eləcə də xalq təsərrüfatını maliyyələşdirir,

qiymətli kağızların alqı-satqısını həyata keçirir, bəzi hallarda vasitəçi sövdələşmələr qurur və əmlakın idarə olunması ilə məşğul olurlar.

Bank fəaliyyətinin əhəmiyyətinin dərk olunmasında ən başlıca məsələ bankların funksiyaları haqqındadır. Müasir nəzəriyyəyə əsasən bankların üç funksiyası vardır:

1. Vəsaitlərin toplanması funksiyası
2. Ehtiyatların transformasiyası funksiyası
3. Pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi funksiyası

Bank yerinə yetirilən funksiyalara müvafiq olaraq sərbəst, müvəqqəti olaraq istifadə olunmayan pul ehtiyatlarını və müştərilərinin kapitallarını bir yerdə cəmləyir, toplayır. Müəssisələr banklarda hesab açır və bu hesablardakı pul vəsaitlərini istifadə edərək nağd və nağdsız hesablaşmalar aparır.

Bank fəaliyyətinin xüsusiyyətləri bunlardır: bank istehsal sahəsində deyil, mübadilə sahəsində fəaliyyət göstərir; bank-müəyyən mənada ticarət təsisatıdır; bank-kommersiya müəssisəsidir. Həm emissiya, həm də kommersiya banklarının əməliyyatları ödənişli əsaslarla həyata keçirilir; bankın fəaliyyəti sahibkarlıq xarakteri daşıyır və s.

Bankların ölkə iqtisadiyyatının mühüm həlqələrindən biri olması, fəaliyyət sferasına və əhatə dairəsinə görə kütləvililiyi onun işinin daim təkmilləşdirilməsi və tənzimlənməsi məsələsi zəruri dövlət funksiyasıdır. P.Rouz bu tənzimləməni səciyyələndirərək belə deyir: “Əgər bank genişlənmək və ya yeni bina inşa etmək, başqa bankla birləşmək, yeni şöbə açmaq, qeyri-bank tipli müəssisə almaq və ya təsis etmək istəsə, o, müvafiq orqanlardan icazə almalıdır. Nəhayət, bank sahibləri bankı bağlayıb işdən çıxmaq üçün onlara icazə vermiş dövlət qurumundan razılıq almalıdır.” Hər bir ölkənin özünəməxsus xüsusiyyətləri olduğu üçün tənzimləmə metodları da müxtəlif olur.

Ümumiyyətlə, hazırda dünya miqyasında bank işi getdikcə dövlət təsirindən azad olmağa doğru gedir. Bu, birinci növbədə, beynəlxalq bazarlarda müxtəlif aparıcı milli bankların rəqabəti ilə əlaqədardır. Ölkə öz banklarına sərbəstlik verərək, bir növ bu mübarizəyə görə onların sərbəstliyini təmin edir. Bu sərbəstliyə

doğru meyllər həm də bankların yerli, başqa tipli maliyyə institutları ilə rəqabətdə imkanlarını artırmaq istəyindən doğur. B.Kiselyov tənzimləmə problemini təhlil edərək fikrini belə izah edir: “İqtisadi strukturlar bioloji orqanizmlər kimidir. Darvinin nəzəriyyəsinə görə, yalnız ətraf mühitə uyğunlaşan orqanizmlər yaşaya bilirlər. Bütün iqtisadi strukturlar da xarici mühitə bu cür uyğunlaşmalıdırlar. Bu zaman hökumət xarici mühitə təsir edən elə metod və formalardan istifadə etməlidir ki, o, biznesin maraqlarına uyğun olsun.”

Hazırda Azərbaycanda bankların və qeyri-bank təşkilatlarının fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Mülki Məcəlləsi ilə yanaşı, “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında”, “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları və digər infrastruktur qanunlarla tənzimlənir.

İnkişaf etmiş dövlətlərdə isə bank sferasının tənzimlənməsi qanunvericilik baxımından olduqca rəngarəngdir. Məsələn, ABŞ qanunvericiliyi başqa normativ aktlar ilə də dolayı yolla bank sistemini tənzimləyir.

Azərbaycanın xarici iqtisadi rejimi də bank sisteminə təsir edir. Ölkənin tədiyə balansının ÜDM-ə nisbətinin artması, beynəlxalq əlaqələrin və müvafiq olaraq bankların beynəlxalq əməliyyatlarının genişlənməsinə səbəb olur. Məsələnin başqa aspekti isə ölkənin artan imkanlarının yerli və xarici banklar arasında bölgüsüdür. Xarici kapitalın yerli bank kapitalında iştirakını qanunvericiliyə əsasən Mərkəzi Bank müəyyən edir. Bu gün ictimai fikri düşündürən məsələlərdən biri də xarici bankların fəaliyyətinin milli maraqlara cavab verməsi məsələsidir.

Azərbaycan üçün isə neft kontraktları çərçivəsində daxil olan xarici investisiyalar qarşılığında, xarici banklar vasitəsilə cəlb oluna bilən kapital bu gün heç müqayisə oluna bilməz. Bu baxımdan həm banklara, həm də onların müştərilərinə aid olan bir problemə toxunmaq yerinə düşər. Belə ki, ölkəmizdə qısa müddətli bank kreditlərinə görə ödənilən faiz məbləğləri istehsal olunmuş məhsulun maya dəyərinə aid edilir. Qısa müddətli ssudanın əsas məbləğinin maya dəyərinə aid olunması göstərilir. Uzun müddətli ssudaların isə faizləri ilə birgə

maya dəyərinə aid edilməyərək, müəssisənin sərəncamında qalan mənfəət hesabına ödənilməsi göstərilir. Deməli, bir tərəfdən iqtisadiyyata uzunmüddətli ssudaların azlığından şikayətlənilir, digər tərəfdən isə bu, maya dəyərinə daxil edilmir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Maya dəyərinə daxil edilən xərclərin tərkibi haqqında” Əsasnaməsində göstərilən vaxtı keçmiş və vaxtı artırılmış ssudaların və hesablanmış faizlərinin maya dəyərinə daxil edilməməsi də, zənnimizcə vəziyyəti çətin olan müəssisə və təşkilatlara mənfi təsir göstərir. Şübhəsiz, vaxtında borcunu səbəbsiz ödəməyənlər də olur. Ancaq belələri ilə yanaşı, öhdəliklərini obyektiv səbəblər – ödəməmələr problemi, əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi, milli valyuta məzənnəsinin dəyişməsi, bir sıra xarici təsirlər və s. ilə əlaqədar yerinə yetirə bilməyənləri eyniləşdirmək düzgün olmazdı. Bu səbəbdən vəziyyəti qeyri-qənaətbəxş olan müəssisənin əlavə vergi ilə yüklənməsi məqsədəuyğun deyildir. Əsasnamədə göstərilən maya dəyəri tərkibinə daxil edilən komponentlər içərisində, qanunvericilikdə nəzərdə tutulan bank xidmətlərinin dəyəri də vardır. Yəqin ki, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş bank xidmətlərinə “Banklar haqqında” qanunda göstərilən əməliyyatlar və əqdlər aiddir. Zənnimizcə, bütün bank xidmətləri maya dəyəri tərkibində olmalıdır. Onları qanunvericilikdə nəzərdə tutulanlarla məhdudlaşdırmaq məqsədəuyğun deyildir. Əks təqdirdə ya bank xidmətlərinin inkişafı ləngiyəcək, ya da vaxtaşırı hüquqi normativ aktların dəyişdirilməsi zərurəti yaranacaqdır.

Ümumiyyətlə, güclü bank sisteminin formalaşmasında maraqlı olan dövlət idarəetmə mexanizmi kimi vergidən səmərəli istifadə etməli, öz növbəsində vergilər isə həm banklara, həm də onların müştərilərinə stimullaşdırıcı təsir göstərməlidir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bank fəaliyyətinin prinsiplər əsaslarına bank kapitalında dövlətin iştirakı da daxildir. Dövlət sosial səmərə, məşğulluq, resursların sahələr arasında əlverişli bölgüsü, iqtisadiyyatı uzunmüddətli kreditləşdirmək, mənfəət qazanmaq, bazarda paya sahib olmaq kimi məqsədlər üçün, özü də bank kapitalında iştirak edir. Onu da qeyd edək ki, kommersiya əsasında işləyən bankların maraqları heç də həmişə, hökumət mənafeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər. Hökumətin əlində olan alətlər, Mərkəzi

Bankın imkanları bəzən göstərilən məqsədlərə çatmağa kifayət etməyə bilər. Məhz bu səbəbdən araşdırdığımız funksiya vacib potensial imkan kimi qiymətləndirilməlidir. İnkişaf etmiş ölkələrin bu sahədə təcrübəsini nəzərdən keçirək:

Bank sferasının sərt tənzimlənməsi üzrə dünyada birinci yeri tutan Fransa bütün kredit institutlarının icmal balansında 80,0 faiz xüsusi çəkisi olan dövlət və yarımdövlət banklarının kapitalında iştirak edir.

Böyük Britaniyada 1861-ci ildən dövlət əmanət bankı kimi yaradılmış Milli Əmanət Bankı filial kimi poçt şöbələrindən istifadə edir. Hesablarının sayına görə o, dünyada ən iri əmanət müəssisələrindəndir (qeyd etmək lazımdır ki, keçmiş SSRİ-də əmanət kassalarının agentlikləri də poçt şöbələrində təşkil edilirdi).

İtaliyada çoxlu dövlət bankları fəaliyyət göstərir. Onlara tam dövlət mülkiyyətində olan banklar, ayrı-ayrı regionların inkişafının stimullaşdırılması üçün yaradılan banklar, Sənayenin Yenidən Qurulması üzrə Dövlət İnstitutuna məxsus banklar da aiddir. Ancaq getdikcə bankların özəlləşdirilməsi meyl güclənir. ABŞ-ın investisiya bankları italyan və fransız rəqiblərinə üstün gələrək, 1993-cü ildə “Credito Italiano” və “Banco Commercial Italiano” kimi iri italyan banklarının özəlləşməsində məsləhətçi və zəmanətçi rolunu müsabiqəsində qalib gəlmişlər.

Yaponiyada özəl banklarla yanaşı, geniş şəbəkəli hökumət institutları da vardır. 1950-ci ildə xarici ticarətin kreditləşməsi üçün İxrac Bankı yaradılmışdır. 1951-ci ildə İnkişaf Bankı təsis edilmişdir. Bu bank iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrini bir il müddətinə özəl banklara maraqlı olmayan güzəştli şərtlərlə kreditləşdirir.

II FƏSİL

Bank sistemi, onun elementləri və inkişafı istiqamətləri

2.1. Bank sisteminin dinamikası, inkişafı və öhdəlikləri

Bank sistemi - vahid maliyyə-kredit mexanizmi ilə çıxış edən qarşılıqlı rabitəli müxtəlif banklar və digər kredit təsisatlar məcmusudur.

Azərbaycan Respublikasının bank sistemi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankından və kredit təşkilatlarından ibarətdir. Mərkəzi Bank dövlətin mərkəzi bankıdır və onun fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, bu Qanun və bunlara müvafiq olaraq, qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlar, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasında kredit təşkilatlarının fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, bu Qanun, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında”, “Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında” və “Kredit İttifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunları, Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları, Mərkəzi Bankın bunlara müvafiq olaraq qəbul edilmiş normativ xarakterli aktları, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının bank sisteminin institusional və hüquqi quruculuğu 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsindən sonra başlanmışdır. Bank sisteminin inkişaf mərhələsində qarşıda duran əsas vəzifə bank sisteminin institusional və infrastruktur quruculuğunun, ödəniş sisteminin normal işinin təmin edilməsi olmuşdur.

1992-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında” və “Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanunların qəbul olunması ilə bank sisteminin hüquqi-normativ bazasının əsası yaradılmışdır.

Bank sisteminin quruculuğunun ilkin mərhələsi bank bazarına daxilolmanın liberal şərtləri ilə müşayiət edilmişdir. Bank sisteminin institusional quruculuğu prosesini stimullaşdırmaq məqsədilə ilkin mərhələdə Milli bank kapitalla bağlı aşağı tələblər qoymaqla və bank fəaliyyətini tənzimləmək üçün kifayət qədər yumşaq nəzarət mexanizm və alətlərindən istifadə edirdi. Bu prosesin nəticəsində 233 bank qeydə alınmış və fəaliyyət göstərirdi.

1996-cı ilin iyun ayında “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında” və “Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanunlarının yeni redaksiyada qəbulundan sonra Milli Bank tərəfindən bank sektorunun tənzimlənməsi məqsədilə istifadə edilən inzibati alətlər tədricən prudensial nəzarətlə əvəz edildi.

Bank sisteminin inkişafının bu mərhələsində dövlət banklarının dünya səviyyəsinə uyğun olaraq yeniləşdirilməsi məqsədilə bankların kapitallarının səhmləşdirilməsinə və dövlətin bank sektorunda mülkiyyətçi kimi payının azaldılmasına başlandı. Dövlət banklarının özəlləşdirilməyə hazırlanması və institusional inkişafı məqsədilə Tvinning Proqramları həyata keçirildi.

Bank sisteminin inkişafı və sağlamlaşdırılması iki istiqamətdə üzrə həyata keçirildi:

- ✓ Dövlət banklarının dünya standartlarına uyğun inkişafı
- ✓ Özəl bank sisteminin dünya standartlarına uyğun inkişafı

2000-ci ilin ikinci yarısından özəl bank sisteminin sağlamlaşdırılmasının ən mühüm mərhələsi başlamışdır. Bankların keyfiyyət parametrlərinin dəqiqləşdirilməsi və problemlı bankların müəyyən edilməsi məqsədilə bankların maliyyə vəziyyətlərinin, kapitallaşmasının, likvidliklərinin, mənfəətliyinin, idarəetmə mexanizm və sistemlərinin, daxili proseduralar və digər aspektlərin qiymətləndirilməsi istiqamətində yoxlamala aparıldı. Bununla da maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün tədbirlər planı həyata keçirilmiş oldu və hal-hazırda da bu plan tez-tez yenilənir və dövrə uyğunlaşdırılaraq həyata keçirilir.

Dünya təcrübəsində bank sisteminin inkişafının digər şərti də əhalinin bank sisteminə etimadının gücləndirilməsi məqsədilə Fiziki Şəxslərin əmanətlərinin

Sığorta Fondunun yaradılmasıdır. Hal-hazırda Azərbaycan bank sistemində də bu proses xeyli inkişaf etmiş və qoyulan əmanətlərin 30 000 AZN məbləğə qədər vəsait Əmanətlərin Sığortalanması Fondu tərəfindən sığortalınır.

Bu gün Azərbaycan bank sistemində xeyli irəliləyişlər nəzərə çarpır. Bu inkişaf, dinamika özünü bütün bank xidməti sahələrində, bank məhsullarının istehsalında, istifadə qaydalarında, bank xidmətlərindən istifadədə ETT-nin yüksək səviyyədə tətbiqində, bunun dünya standartlarına uyğunlaşdırılmasında, müştəri rahatlığının təmin edilməsi üçün internet-banking xidmətinin tətbiqində, hesablaşma-köçürmə əməliyyatlarının təcili həyata keçirilməsində və s. sahələrdə göstərir.

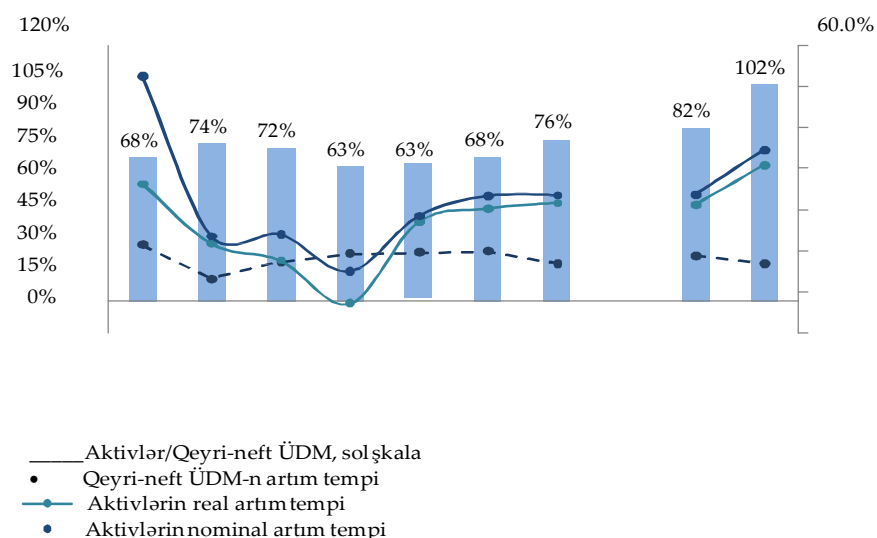
Məsələn, Mərkəzi Bankın 2014-cü ilin sonu 2015-ci ilin əvvəlinə olan maliyyə sabitliyi icmalına istinad etsək görərik ki, 2014-cü ildə bank sektorunun inkişaf trendi saxlanılmış, bankların ölkə iqtisadiyyatında rolunu xarakterizə edən makro göstəricilərin müsbət dinamikası davam etmişdir.

2014-cü ildə mərkəzi bankın qlobal iqtisadi proseslər fonunda Azərbaycan iqtisadiyyatında dinamik inkişaf və makroiqtisadi sabitlik davam etmişdir. Qeyri-neft sektoru iqtisadi artımın əsas mənbəyi olmuş, investisiya fəallığı yüksək səviyyədə qalmışdır. Tədiyi balansların profisiti strateji valyuta ehtiyatlarının artımını təmin etmişdir. Azərbaycan dünya ölçeği arasında makroiqtisadi sabitlik üzrə ilk onluqda yerini qorumuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin uğurla həyata keçirdiyi iqtisadi artım və sabitlik siyasətinə, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxım” inkişaf Konsepsiyasında öz əksini tapmış strateji inkişaf prioritetlərinə uyğun olaraq Mərkəzi Bank 2014-cü ildə də ilk dəfə makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasında fəal iştirak etmişdir. Mərkəzi Bank öz fəaliyyətini inflyasiyanın aşağı tərqiqli səviyyədə saxlanılmasına, manatın məzənnəsinin və bank sektorunda maliyyə sabitliyinin qorunmasına, bankların iqtisadi inkişafda rolunun artırılmasına yönəlmişdir. Qlobal iqtisadi məhiddə irəli gələn risklərə baxmayaraq, bütün bu məqsədlər nail olunmuşdur. Makroiqtisadi sabitlik qorunmuş, manat bir daha özünə sabit valyuta kimi təsdiq etmişdir. Əlverişli dayanıqlı maliyyə sabitliyi təmin olunmuş, bank sektorunun

iqtisadi artımda və investisiya fəallıqlarının dərəcələnməsində rolu daha da artmış, maliyyə xidmətlərinə və resurslarına geniş imkanlar genişlənməmişdir. İlk iqtisadiyyatın baxılma dərəcəsi siyasətin uyğun olaraq Mərkəzi Bank 2016-cı ildə makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin qorunmasına, bank sektorunun maliyyə dərəcəliyinin artırılmasına, maliyyə-bank infrastrukturunun inkişafına yönəlmə fəaliyyətini davam etdirəcəkdir.

2014-cü ildə ilk dərəcə qiymətlərin sabitliyi təmin edilmiş, inflyasiya aşağı tərəcəli səviyyədə təmin olunmuşdur. Dünya İqtisadi Forumunun son hesabatına görə Azərbaycan dünyada inflyasiyanın ən aşağı olduğu ölkələrdən biridir. Cari ilin 11 ayında orta ilik inflyasiya ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 0.8 faiz bəndi azalaraq 1.5% təşkil etmişdir. Bu, ticarət tərəfdaşları arasında orta inflyasiyadan (5.2%) əhəmiyyətli səviyyədə aşağıdır. Mərkəzi Bank il ərzində inflyasiyaya təsir edən amilləri daim nəzarətdə saxlamışdır. Məqsədyönlü monetar tənzimləmə, daxili tələblə müqayisədə təklifin daha çox genişlənməsi, dünya bazarlarında rəqəbat ucuzlaşma inflyasiyaya azaldıca təsir etmişdir.

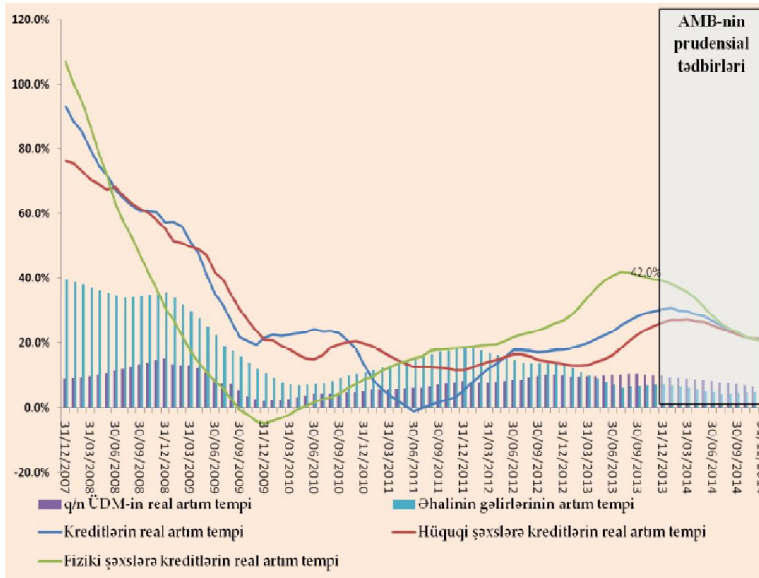
Bank sektorunun **aktivləri** il ərzində 4 797 mln. manat (24%) artaraq 25 183 mln. manat səviyyəsinə çatmışdır. Bank sektorunun maliyyə vasitəçiliyini xarakterizə edən göstəricilərdən biri olan aktivlərin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti il ərzində 8 f.b. artaraq 76%-ə yüksəlmişdir.

Aktivlərin uzunmüddətli dinamikası bank sektorunun sürətli artım fazasının daha təmkinli artımla əvəz olunmasını əks etdirir. Bank sektorunun artım tempinin iqtisadiyyatın artım tempi ilə uzlaşması, bank ekspansiyasının stabilləşməsi Mərkəzi Bankın bu sahədə apardığı tədbirlərin nəticəsidir. Belə ki, bank xidmətləri bazarında hərarətlənmə və risklərin akkumulyasiyasının preventiv qaydada qarşısının alınması məqsədilə Mərkəzi Bank bir sıra “soyuducu” tədbirlər həyata keçirmiş, banklarla mövcud və potensial risklər barədə daimi dialoq aparmış, banklar üzərində nəzarət rejimini sərtləşdirmişdir. Əhalinin müxtəlif növ bank xidmətlərindən istifadə səviyyəsi artmışdır. Əhalinin əmanətlərinin artım dinamikası davam etmiş, qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti 20.8%-ə çatmışdır. Bank xidmətlərindən istifadənin genişləndirilməsi, həmçinin əhalinin və korporativ sektorun banklara etimadının artırılması məqsədilə AMB tərəfindən bank xidmətləri istehlakçıların maraqlarının müdafiəsi sisteminin gücləndirilməsi istiqamətində nəzarət tədbirləri görülmüşdür. Maliyyə maarifləndirilməsi sahəsində AMB banklar, beynəlxalq təşkilatlar və dövlət qurumları ilə birgə silsilə tədbirləri davam etdirmişdir.

2014-cü ildə Mərkəzi Bank ölkənin xarici iqtisadi münvəqeyə əsaslanan məqsədyönlü məzənnə siyasəti həyata keçirərək milli valyutanın - manatın sabitliyini qorumuşdur. Mərkəzi Bank valyuta bazarındakı proseslərə çevik reaksiya verərək burada tarazlığın təmin etmişdir. Məzənnə siyasəti makroiqtisadi və maliyyə sabitliyi, habelə qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətinin qorunması hədəfləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilmişdir. Məzənnə siyasətinin həyata keçirilməsi mexanizmi dəyişməz saxlanılmış, AB dolları/manat ikitərəfli məzənnəsi bu siyasətin əməliyyat hədəfini təkil etmişdir. Bir sıra xarici ticarət tərəfdaşları arasında milli valyutaların əhəmiyyətli devalvasiyaya uğraması fonunda 2014-cü ildə manatın AB dollarına qarşı məzənnəsi demək olar ki, dəyişməmişdir. Daxili inflyasiyanın partnyor ölkələrə inflyasiyadan əhəmiyyətli aşağı olması

isə real effektiv məzənnəyi azaldıq təsir etmişdir. Valyutaya tələb, nədə və qeyri-nədə bazarda xarici valyutanın alması mənbələri və motivləri, təklif mənbələri, bəzi tərəfdə ölkələrin valyutalarının dəyişməsi ilə bağlı psixoloji amillər Mərkəzi Bank tərəfindən operativ izlənilmişdir. Bu əsasda müvafiq tənzimləmə tədbirləri görülmüş, nəticədə valyuta bazarında sabitlik qorunmuş və manatın məzənnəsində tərəddüdlər baş verməmişdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının mövcud xüsusiyyətləri əraitində manatın məzənnəsinin sabitliyi bir daha öz makroiqtisadi əhəmiyyətini təsdiq edir. Sabit məzənnə inflyasiya və inflyasiya gəzəntilərinin idarə olunmasında, əhalinin və real sektorun aktivlərinin dəyərinin qorunmasında, bank sektorunun maliyyə sabitliyində əhəmiyyətli amildir.

İstehlak kreditləşməsi segmentində ixtisaslaşan banklarda kreditləşmə daha çox azalmışdır. Belə ki, bu qrup banklarda il ərzində avtomobil, kredit kartları və “Digər istehlak kreditləri” müvafiq olaraq 39%, 107% və 92% azalmışdır. Bununla yanaşı daha uzunmüddətli olan yaşayış tikintisi və təmirinə ayrılan kreditləri 114% artmışdır.

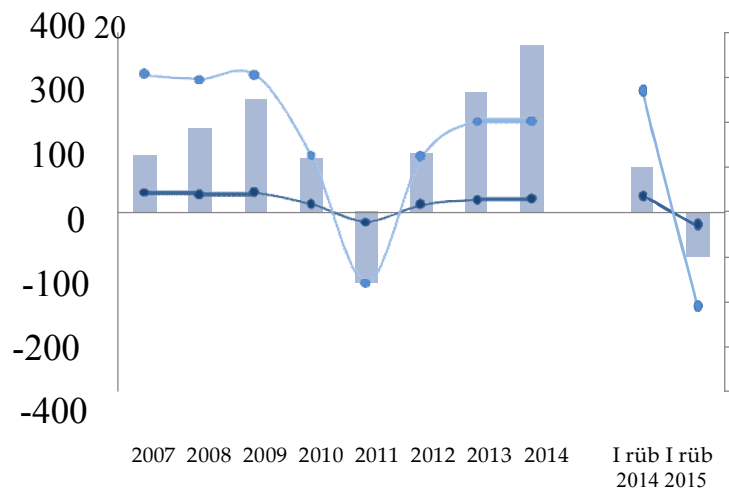
İqtisadi artımın daxili və xarici amillərini, ümumən, iqtisadi tsikləki meyilləri nəzərə alaraq Mərkəzi Bank pul siyasətini yumşaltmışdır. Qeyri-neft sektorunda investisiya fəallığının daha da artmasına və faiz dərəcələrinin enməsinə ərait yaratmaq üçün Mərkəzi Bank 2014-cü ildə faiz dərəcələrinin 2 dəfə dəyişiklik etmişdir. Nəticədə uşot dərəcəsi mərhələlərlə 4.75%-dən 3.5%-ə endirilmişdir. Eyni zamanda bankların xarici və daxili əhdəlikləri üzrə məcburi ehtiyat normaları 3%-dən 2%-ə endirilmişdir. Bu tədbirlər depozit və kreditlər üzrə faiz dərəcələrinə azaldıq təsir etmişdir.

Banklar arasında rəqabətin artması, yeni artım drayverlərinin axtarışı istehlak kreditləri bazarında aktivliyin sürətli artmasına səbəb olmuşdur. İstehlak kreditlərinin müsbət makroiqtisadi və sosial təsirləri ilə yanaşı izafi borclanma ilə bağlı potensial riskləri də nəzərə almaq lazımdır. Bu vəziyyətdə Mərkəzi Bank istehlak kreditləri bazarının tənzimlənməsi və izafi borclanmanın qarşısının alınması məqsədilə preventiv tədbirlər həyata keçirmişdir. 2014- cü ilin əvvəlində qüvvəyə minmiş yeni “Aktivlərin təsnifləşdirilməsi və mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün xüsusi ehtiyatların yaradılması Qaydaları” (01.02.2014) və “Bir borcalan və ya bir-biri ilə əlaqədar borcalanlar qrupu üzrə kredit risklərinin tənzimlənməsi haqqında Qaydalar” (22.03.2014) bankların istehlak kreditləri portfelinə təsir etmişdir.

Manatla kreditləşmənin genişlənməsi kredit portfelinin strukturunda payının artmasına səbəb olmuşdur. Xarici valyutada olan kreditlərin ümumi portfeldə xüsusi çəkisi 2009-2014-cü illər ərzində 42%-dən 27%-dək azalmışdır.

2014-cü ilin nəticəsi olaraq bank sektorunda xalis mənfəət 370.5 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə təxminən 38% çoxdur. 2011-2014-cü illər ərzində mənfəətlə işləyən bankların sayı və onların bank sektorunda payı müntəzəm olaraq artmışdır.

Bankların gəlirlilik göstəricilərində də müsbət dinamika müşahidə olunmuşdur. Belə ki, ROA 2014-cü il ərzində 0.2 f.b. artaraq 1.7%, ROE isə 0.1 f.b. azalaraq 11.6% olmuşdur (Qrafik 16).

Xalis mənfəət, mln. man. (sol şkala)

ROA, %

ROE, %

Hesabat ilində iqtisadi subyektlərin maliyyə xidmətlərinə əlverişli imkanların genişlənməsi davam etmiş, maliyyə infrastrukturundan istifadə səviyyəsi yüksəlmişdir. Hər 100 min nəfərə düşən bank xidməti nəqtələrinin sayı 10-a artmışdır. Əhaliyə maliyyə xidmətləri göstərən “Azərbaycan”ın filialları nəzərə alınmaqla bu göstərici 20 təşkil edir. 2014-cü ildə 47 yeni bank filialı açılmışdır ki, bunun da 34-ü regionların payına düşür. Bank filiallarının yarıdan çoxu regionlarda cəmlənmişdir. Alternativ kreditləmə mənbələrinin canlandırılması məqsədilə Mərkəzi Bank tərəfindən bank olmayan kredit təşkilatlarının fəaliyyəti cari ildə də dəstəklənmişdir. Qeyri-bank kredit təşkilatlarının sayı 157-ə, onların filiallarının sayı isə 222-ə artmışdır. Mərkəzi Kredit Reyestri (MKR) tərəfindən xidmətin yaxşılaşdırılması məqsədilə “ASAN xidmət” mərkəzlərində MKR-in 2 xidmət bələdiyyəsi fəaliyyətə başlamışdır.

Ödəniş sistemlərinin sabitliyinin qorunması, bu sahədə yaradılmış müasir infrastrukturun tətbiqi miqyasının genişləndirilməsi və innovasiyaların təşviqi 2014-cü ildə də Mərkəzi Bankın mühüm fəaliyyət istiqamətlərindən olmuşdur. Milli Ödəniş Sistemi vasitəsilə 2014-cü ildə həyata keçirilən ödənişlərin həcmi ÜDM-in 2 mislini təşkil etmişdir. “Elektron hökumət” quruculuğu çərçivəsində yaradılmış “Hökumət Ödəniş Portalı”nın genişləndirilməsi davam etdirilmişdir. Nəticədə kütləvi xidmətlər göstərən 19 təşkilat Portala inteqrasiya olunmuşdur. Bu təşkilatların göstərdiyi 285-dən çox xidmət növü üzrə ödənişlər həyata keçirilir. Ölkədə emissiya edilmiş ödəniş kartlarının sayı 5.9 mln. ədədə, bankomatların sayı 2586-a, POS- terminalların sayı isə 68676-ə çatmışdır. Ödəniş kartlarının sayı 5%, bankomatların sayı 6.8%, POS-terminalların sayı isə 2 dəfə artmışdır.

2.2. Bank sektorunun aktivləri, risklər və bank nəzarəti

Kommersiya bankları öz **aktiv əməliyyatlarını** məhz öz adından cəlb etdiyi və xüsusi vəsaitlərindən ibarət aktivləri əsasında həyata keçirir. Bu aktiv əməliyyatlara aiddir:

- ✓ Fiziki və hüquqi şəxslərə müxtəlif müddətə və müxtəlif şərtlərlə kreditlərin verilməsi
- ✓ Öz adından, öz hesabına qiymətli kağızlarla əməliyyatların aparılması
- ✓ Investisiyalaşdırma
- ✓ REPO əməliyyatları
- ✓ Valyuta diling əməliyyatları
- ✓ Kommersiya banklarını qeyri-ənənəvi əməliyyatları

Beləliklə, yerinə yetirdiyi məsələlərə görə bank aktivlərini iki qrupa ayırmaq olar:

Birinci qrupa bank likvidliyinin müəyyən həddə saxlanması istiqamətində aparılan əməliyyatlarla bağlı **aktivlər** olan

- Bankın kassalarında olan vəsaitlər
- Mərkəzi bankın müxbir hesabında olan qalıqlar
- Digər bankların hesablarında olan vəsaitlər və yatırımlar

İkinci qrupa isə bank gəlirlərinin əldə edilməsi istiqamətində aparılan əməliyyatlarla bağlı olan **aktivlər**

- Fiziki və hüquqi şəxslərin kreditləşməsi
- Qiymətli kağızlara olan investisiyalar
- Valyuta diling əməliyyatları

2014-cü ildə bank sektorunun iqtisadi inkişafda rolunun daha da yüksəlməsi müşahidə olunmuşdur. Ölkə üzrə maliyyə sistemi aktivlərinin 90%-ni özündə cəmləşdirən bank sektorunun maliyyə dərinliyi cari ildə artmaqda davam etmişdir. Sektorun aktivləri 21.2% artaraq qeyri neft ÜDM-in 78%-ə çatmışdır. Hazırda Azərbaycan bank sektorunun maliyyə dərinliyi bank sistemləri orta inkişaf səviyyəsində olan ölkələrə uyğundur. Bank kreditləri 18%, o cümlədən uzunmüddətli kreditlər 19.2% artmışdır. Hazırda kredit portfelinin 81%-dən

çoxunu uzunmüddətli kreditlər təşkil edir. Cari ilin 11 ayında biznes kreditləri 18%, o cümlədən, sənaye və istehsala 36.3%, kənd təsərrüfatı və emala 14.1% artmışdır. Biznes kreditlərinin cəmi kredit portfelində xüsusi çəkisi 73% olmuşdur. Regionlara kredit qoyuluşları isə 39,4% artmışdır. İstehlak kreditlərində mövcud dinamikanı və potensial riskləri nəzərə alaraq cari ildə bir sıra tənzimləmə tədbirləri görülmüşdür.

Banklar digər şirkətlərə nisbətən daha məsuliyyətli şirkətlərdir. Çünki banklar öz kapitalları ilə yanaşı vətəndaşların və digər şirkətlərin varlıqları üzərindən əməliyyatlar icra edir. Bankların əsas dəyəri isə etibarlılıqdır. Bir dəfə neqativ hal baş verdikdə itirilmiş etibar geri qaytarmaq çox çətindir. Bu səbəbdən banklarda risklərin ölçülməsi və idarə olunması daha vacib məsələdir. Onlar, bu işin öhdəsindən hər kəsdən daha yaxşı gəlməlidir.

Hal-hazırda bank riskləri problemi xüsusən kəskindir, çünki onların idarə olunmasına zərurət yaranır. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, banklarda korporativ idarəetmənin düzgün qurulmaması, risklərin idarə olunması və daxili nəzarət problemləri əksər hallarda ayrı-ayrı banklarda böhranın yaranmasına səbəb olur və bank sektorunun maliyyə sabitliyini təhlükəyə məruz qoyur. Bank biznesinin sürətlə inkişaf etdiyi müasir şəraitdə risklərin idarə olunması problemi, həmçinin Azərbaycanın bank sisteminin vəziyyətinə də mənfi təsir göstərə bilən ciddi amillərdən birinə çevrilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir bank bazarını risklər olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Risk hər bir əməliyyatda mövcuddur. Bank risklərinin heç bir növünü tam olaraq aradan qaldırmaq mümkün deyil. Kommersiya bankının öz üzərinə götürdüyü riskin dərəcəsi nə qədər yüksək olarsa, onun potensial mənfəəti də bir o qədər yüksək olmalıdır.

Təcrübi bank işində əsas məsələ riskin ümumiyyətlə istisna olunması deyil, onun qabaqcadan ehtimal edilməsi, qiymətləndirilməsi və səviyyəsinin azaldılmasıdır. Bütün hallarda risk müəyyən edilərək ölçülməlidir. Risklər düzgün qiymətləndirilmədikdə, yaxud onlara qarşı təsirli tədbirlərin görülməsi mümkün olmadıqda bank üçün mənfi nəticələr yarana bilər.

Bank fəaliyyətində risklərin idarə olunması risk menecmenti adlanır. Bankların üzləşdiyi müxtəlif növ risklər arasında faiz riski, fond riski, valyuta riski, kredit riski, maliyyə riski, likvidlik riski və cari xərclərin dəyişilməsi riski və s. daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də bankların əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- ✓ Riskin yaranmasının mümkün hallarını müəyyən etmək;
- ✓ Ehtimal olunan ziyanın miqyasını qiymətləndirmək;
- ✓ İtkilərin qarşısının alınması, yaxud əvəzinin ödənilməsi üçün yollar tapmaq

Bəzi risk növləri haqqında məlumat verim:

Maliyyə riskləri

Bankların gündəlik əməliyyatları onların əsas gəlir mənbələrindən birini təşkil edir. Maliyyə bazarı isə çox həssas bir bazardır. Çox iqtisadçılar maliyyə bazarlarını iqtisadiyyatın “Barometri” (təzyiq ölçən cihaz) adlandırırlar. Belə ki iqtisadiyyatda böhranlar ilk maliyyə bazarlarında özünü büruzə verir. Müasir dövrdə banklar vətəndaşlara və investisiya şirkətlərinə elə bir şərait yaradıb ki, öz kapitallarının 200 misli civarında maliyyə əməliyyatları həyata keçirə bilirlər. Bu zaman kiçik bir səhv böyük fəsadlar verə bilər. Eyni zamanda banklar qalıq pullarını maliyyə bazarlarında öz adlarından əməliyyat keçirərək dəyərləndirirlər. Buna görə də bankların üzərinə düşən öhdəliklərdən biri də maliyyə bazarlarını öyrənmək, risklərin ölçülməsi və idarə olunmasıdır. Banklar bu məlumatları özləri istifadə etməklə yanaşı müştərilərinə xidmət formasında da sata bilər. Hər iki halda bank böyük məsuliyyət daşıyır.

Kredit riski

Bankların digər ən məsuliyyətli işləri kreditlərin verilməsidir. Kredit verilən zamanı müştərilər maksimum səviyyədə yoxlanılmasına baxmayaraq, kreditlərin gecikdirilməsi və ümitsiz kreditlər bütün banklar üçün labüddür. Bankların əsas fond hovuzları isə cəmiyyətin depozitləri hesabına yaranır. Bankların ödəmələri vaxtında etməmək kimi bir şansları olmadığı üçün kreditlərə nəzarət, ümitsiz kreditlərin təmini üçün ehtiyat fondu yaratmaq, kredit verərkən təminatların

maksimum yoxlanılması kimi işlərdə maksimum diqqətli olmalı və daim nəzarətdə saxlamalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, kredit risklərinin idarə olunması üzrə konkret tədbirlər, adətən, üç növ direktivi ehtiva edir. Birinci növ direktivlər kredit risklərinin məhdudlaşdırılmasına və ya azaldılmasına yönəldilir. İkinci növ direktivlərə aktivlərin təsnifatı üzrə direktivlər aiddir. Üçüncü növ direktivlərə kredit ehtiyatları üzrə direktivlər, eləcə də itkilərlə nəticələnə biləcək bütün digər aktivlər üzrə direktivlər aiddir.

Məzənnə və ya valyuta riski

Günümüzdə banklar müxtəlif valyutalar üzərindən əməliyyatlar aparır və valyuta mübadiləsi ilə məşğul olur. Valyuta məzənnəsi isə gündəlik həтта gündə bir-neçə dəfə dəyişir. Bu zaman banklar məzənə fərqiindən ziyan edə bilər. Bu səbəbdən banklar özlərini bu cür zərərlərdən qorumaq üçün lazımı tədbirlər görməlidirlər.

Valyuta riski valyuta kursunun dəyişilməsi nəticəsində bankın itkiyə məruz qalma təhlükəsi ilə bağlıdır. Valyuta riskinin idarə edilməsinin və tənzimlənməsinin əsas anlayışı valyuta mövqeyidir. Valyuta mövqeyi – bankın xarici valyutada öhdəlik və tələblərinin nisbətidir. Qapalı (bərabərlik təqdirində) və açıq (satılmış və alınmış xarici valyuta məbləğlərinin üst-üstə düşmədiyi təqdirdə) valyuta mövqələri fərqləndirilir. Valyuta riski bankda mövcud olan açıq valyuta mövqeyi ilə bağlıdır. Qeyd edək ki, əgər öhdəliklər tələblərdən artıq olarsa, valyuta mövqeyi qısa olur. Əgər alınmış valyuta üzrə tələblər onun satışı üzrə öhdəliklərdən artıqdırsa, bu zaman uzun valyuta mövqeyi baş verir. Valyuta mövqeyi gün ərzində fasiləsiz olaraq dəyişildiyindən, bank həmin valyuta mövqeyindəki valyuta riskini, eləcə də günün kursu üzrə onun bağlandığı təqdirdə, mümkün nəticələri qiymətləndirir. Valyuta mövqeyinin hesablanması aktivlərin və passivlərin müxtəlif növləri və sövdələşmələrin növləri üzrə icra olunur ki, bu da valyuta mövqeyinin hesablanmasını çətinləşdirir. Valyuta riskinin idarə olunmasının əsas amilləri potensial riskləri məhdudlaşdıran üsullardır. Həmin üsulların valyuta kurslarının qeyri-sabitliyinin potensial dəyişikliklərə, bankın

ümumi siyasətinə və risk profilinə müvafiqliyi mütəmadi qaydada yoxlanmalıdır. Limitlər ümumi risk profili nəzərə alınmaqla təyin olunmalı və kapitalın kafiliyi, likvidlik, kreditin etibarlılığı, bazar riski və faiz riski kimi aspektləri əks etdirməlidir.

Faiz riskləri

Faizə həssas aktivlərin dəyərləndirilməsi digər vacib məsələlərdən biridir. Bank müxtəlif mənbələrdən müəyyən faiz qarşılığında fondlar əldə edir və bu fondları bazarda yerləşdirir. Aradakı faiz fərqindən mənfəət əldə edir. Bəzi hallarda bazar da faiz dərəcəsi düşə bilər və aradakı fərq azala və ya mənfəət tərəfə yönəlməyə bilər. Bununla bağlı faiz riski ortaya çıxır.

Faiz riskinin əsas formaları aşağıdakılardır:

- Təyin olunmuş yeni qiymətlə bağlı olan və müddətlər arasındakı fərqlə (sabit faiz dərəcələri üçün) və bank aktivlərinin, passivlərinin və balansdankənar əməliyyatların yeni qiymətinin təyin olunması (dəyişkən faiz dərəcələri üçün) ilə əlaqədar yaranan risk;
- gəlirlilik əyrisi formasının və mailinin dəyişməsi ilə əlaqədar yaranan gəlirlilik əyrisi riski;
- ayrı-ayrı alətlər üzrə qazanılan və ödənilən faizlərin düzgün hesablanmaması və ödənilməməsi ilə əlaqədar yaranan əsas risk.

Faiz risklərinin idarə olunmasına bankın həm aktivlərinin, həm də öhdəliklərinin idarə olunması aiddir. Bu cür idarəetmənin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, ilk növbədə, bankın portfelinin kredit riski və likvidlik tələbləri ilə, daha sonra isə digər bankların qiymət rəqabəti ilə məhdudlaşır. Bankın istənilən vaxt öz müştəriləri və digər kreditörlər arasında uğurla yerləşdirə biləcəyi borc alətlərinin ölçüsü və seçimi məhdud olduğundan, öhdəliklərin idarə edilməsi çətinləşir.

Fond riski

Qiymətli kağızlara olan tələb və təklifin gözlənilmədən dəyişməsi ilə və onların dəyərinin təkrarən qiymətləndirilməsi nəticəsində bankın üzləşdiyi risklərlə əlaqədar olaraq, banklar fond riski ilə üzləşir. Bu risklər, qiymətli kağızlarla

aparılan əməliyyatlar zamanı, birbaşa maliyyə itkiləri və ya mənfəətin əldən buraxılması, yaxud gəlirliliyin azalması nəticəsində yaranır. Qiymətli kağızlar üzrə risklər daimi və müvəqqəti ola bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, daimi risklər, investorun qiymətli kağızlara yatırdığı əmanətləri itki ilə üzləşmədən realizə edə bilməməsi səbəbindən qiymətli kağızlar kursunun aşağı düşməsi nəticəsində yaranır. Qiymətli kağızların dövriyyəsi sahəsində yaranan birbaşa risklərə ticarət meydançası riski; tədarük riski; hesablaşmaların tənzimlənməməsi riski; depozitarilərin və qeydiyyatçıların riski və s. aiddir.

Likvidlik riski

Likvidlik risklərinin idarə olunması bank sistemində inamın əsasını təşkil edir. Qeyd etdiyim kimi bankın əsas dəyəri onun etibarıdır. Bank istənilən vaxt borcunu vaxtında və tam yerinə yetirməlidir. Əks halda etibarı zədələnər və iflas olar. Bu səbəbdən banklarda daim nağd pul və ya qısa müddətdə nağda çevirə biləcəyi aktivlər olmalıdır. Lakin bu elə bir normada olmalıdır ki bank mümkün müştərilərinə maksimum səviyyədə xidmət göstərə bilsin, eyni zamanda kreditörə qarşısında öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirə bilsin.

Sərmayə riski

Əksər banklar açıq tipli səhmdar cəmiyyət formasında qurulur. Maliyyə bazarlarında hissə sənədlərini sataraq geniş kütlədən fondlar toplayır. Satılmış hər hissə sənədi bankın imicindən, mənfəətindən, bazardakı söz sahibliyindən təsirlənir. Həmçinin bankın müştərilərinə də təsir göstərir. Bu səbəbdən bank istər səhmdarlarını istər sadə bazardakı imiclərini qorumaq üçün riskləri nəzərə almalıdır.

Əməliyyat riskləri

Banklar çox çeşidli fəaliyyət göstərməklə yanaşı günümüzün ən son texnikasını istifadə edirlər. Bir işçinin səhvi və ya sistemdə bir nasazlıq şirkətə böyük zərərlərə vura bilər və ya şirkəti böyük mənfəətlərdən məhrum edə bilər.

Hüquqi risklər

Banklara gələn sənədlərin yoxlanılması, onlayn əməliyyatların rəsmiləşdirilməsi, hüquqi məsləhətlərdən yararlanmaq hüquqi minimuma endirmək məqsədi daşıyır.

Bankın sahib və məsul olduğu aktivlərin qorunması və müştəri aktivlərinin müəyyən edilib bank aktivlərindən ayrılmasını təmin etmək üçün nəzarət sistemi fəaliyyət göstərir. Bu zaman idarəetmə orqanları nəzarət orqanlarına vaxtlı-vaxtında tələb olunana məlumatın verilməsini təmin etmək üçün lazımi tədbirlər görməlidir.

2.3. Bank sektorunun tənzimlənməsində dövlətin iştirakı

Bank tənzimlənməsinin və nəzarətinin əsas məqsədi bank sisteminin sabitliyinin qorunub saxlanması, səhmdarlar və kreditorların maraqlarının müdafiəsindən ibarətdir.

Bütün cəmiyyətlərdə iqtisadi proseslər kortəbii surətdə baş vermirlər. Onlar müxtəlif səviyyələrdə ayrı-ayrı qruplar tərəfindən tənzimlənilir, istiqamətlənir və idarə olunurlar.

Bankların bank xidmətləri bazarının inhisara alınmasına və bank işində rəqabətin məhdudlaşdırılmasına yönəldilmiş sazişlər bağlaması və razılaşdırılmış əməliyyatlar aparması qadağandır. Bank fəaliyyətinin inhisara alınmasına qarşı yönəldilmiş qaydaların yerinə yetirilməsinə nəzarəti Mərkəzi Bank və müvafiq dövlət orqanları həyata keçirirlər.

Tarixən sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunması və tənzimlənməsinin formalaşmış iki əsas tipi məlumdur. Onlardan biri mərkəzləşdirilmiş planlaşdırma və idarəetməyə əsaslanan inzibati-amirlik sistemi, digəri isə iqtisadi üsullara əsaslanan bazar sistemidir.

Ümumiyyətlə isə dünya ölkələri üzrə bank sistemində aşağıdakı nəzarət modellərindən istifadə olunur.

Model 1. Bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi və ona nəzarət sferasında müstəsna səlahiyyətlərin qanunvericiliklə Mərkəzi Banklara həvalə olunmasına əsaslanır. Bank isə sahəsində nəzarət təcrübəsinin yarandığı vaxtdan etibarən məhz bu model, yeganə olmasa da, tarixən hakim model olub.

Model 2. “Qarışıq”. Nəzarət və yoxlama funksiyaları ixtisaslaşdırılmış orqanlar tərəfindən Mərkəzi Bankın və maliyyə nazirliyinin bilavasitə iştirakı ilə yerinə yetirilir. Klassik misal kimi ABŞ-ı göstərmək olar. Amerikanın kommersiya bankları və maliyyə institutları üzərində nəzarəti Federal Ehtiyatlar Sistemindən başqa, banklarda və digər kredit institutlarında əmanətlərin sığortalanması ilə məşğul olan əmanətlərin Sığortalanması Federal Korporasiyası və Pul Dövriyyəsinə Nəzarət idarəsi (Maliyyə Nazirliyinin bürosu) tərəfindən də həyata

keçirilir. Hər üç orqan ikiqat işin istisna olunması haqqında razılığa gəlirlər. “Qarışıq” modelə Fransa, İtaliya və Niderland aiddirlər.

Model 3. Bank fəaliyyətinə nəzarət Maliyyə Nazirliyi ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində, Mərkəzi Bankın iştirakı ilə müstəqil ixtisaslaşdırılmış orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Bu model Kanadanın və qismən Avstriya və Almaniyanın bank sisteminə xasdır.

Model 4. Bu model maliyyə xidmətləri bazarında meqatənzimləyicinin yaradılması haqqında qanunverici qərarlar qəbul etmiş ölkələri birləşdirir. Bu ölkələrin demək olar ki, hamısında nəzarət funksiyaları Mərkəzi Banklardan ayrılıb. Burada yalnız meqatənzimləyici səlahiyyətlərinin Mərkəzi Banka aid olduğu Sinqapur və müəyyən dərəcədə İrlandiya (burada meqatənzimləyici yerli Mərkəzi Bankın muxtar bölməsinin bazasında yaradılıb) istisna təşkil edir.

Model 5. Beynəlxalq və ya millidən yüksəkdə nəzarət modeli. Bu modeli mənzil qərarı İsviçrədə yerləşən Beynəlxalq hesablaşmalar Bankı (BHB) və üzv dövlətlərin maliyyə bazarlarına əhəmiyyətli təsir göstərən direktivlər qəbul edən Avropa İttifaqı (Aİ) həyata keçirir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunmasında və təşkilində müstəsna rol iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinə məxsusdur. Təşəkkül tapmış bazar iqtisadiyyatına nisbətən keçid iqtisadiyyatında dövlətin tənzimləmə rolunun xeyli yüksək olmasının səbəbi onunla bağlıdır ki, birincisi, inzibati-amirlik sistemindən bazar münasibətlərinə keçid birdən-birə avtomatik baş vermir. Digər tərəfdən bazarın fəaliyyətini təmin etmək, dövlətə bazar infrastrukturunu formalaşdırmaq üçün vaxt lazımdır.

Dövlət özünün iqtisadi funksiyalarını yerinə yetirə bilməkdən ötrü müxtəlif forma, üsul və vasitələrdən istifadə edir. Müasir bazar münasibətləri şəraitində sosial-iqtisadi proseslər birbaşa (qeyri-iqtisadi) və dolay (iqtisadi), habelə hüquqi vasitə və üsullarla tənzimlənilir.

Birbaşa inzibati tənzimləmə üsullarının ən mühüm istiqamətlərindən biri dövlətin həyata keçirdiyi antiinhisar tədbirləridir. İqtisadiyyatın inhisarlaşdırılmasına qarşı və rəqabətin stimullaşdırılmasına yönəldilən antiinhisar

qanunvericiliyi hər şeydən əvvəl müəssisə və şirkətlərin, həmçinin bankların sövdələşərək yüksək inhisar qiyməti, yüksək tarif dərəcələri qoymaqla əsassız inhisar mənfəəti (xərcləri aşağı salmadan, keyfiyyəti yüksəltmədən) əldə etmələrinə qarşı yönəldilmişdir.

Antiinhisar qanunlarını və müvafiq aktları pozanlar çox ciddi cərimələrə, hətta mülki cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində isə dövlətin birbaşa deyil, dolayısı, yəni iqtisadi üsullarından istifadə olunur.

Maliyyə nəzarətinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun obyektı hər bir zaman pul vəsaitlərinin səfərbər edilməsi və ya istifadəsi ilə, daha doğrusu, maliyyə ehtiyatlarının istifadəsi ilə əlaqədar olan münasibətlərdən ibarətdir.

Bank sisteminin pərakəndəliliyi kommersiya banklarının müstəqillik səviyyəsinin artmasına gətirib çıxarmışdır. Bununla yanaşı, dövlət bank fəaliyyətinin tənzimlənməsini həyata keçirir. Onun məqsədi bankların sabit, təhlükəsiz şəkildə fəaliyyət göstərməsini təmin etməkdən, qeyri sabitlik əhəmətlərinin qarşısının alınmasından ibarətdir. Dövlət tənzimlənməsi müxtəlif hüquq sahələrinə (inzibati, maliyyə, mülki) sirayət edən hüquqi təlimatlar formasında fəaliyyət göstərir.

Dövlətin bankların fəaliyyətinin tənzimlənməsində iqtisadi alət rolunu isə məhz Mərkəzi Bank vasitəsi ilə həyata keçirdiyi pul siyasəti hesab olunur. Hər bir ölkənin kommersiya bankının fəaliyyətinin ümumi tənzimləmə funksiyasının hansı səviyyədə olması o ölkənin Mərkəzi Bankının apardığı pul-kredit siyasətindən, onun düzgün istiqamtlərinin seçilməsindən çox asılıdır. Bu zaman müxtəlif pul-kredit siyasəti alətlərindən istifadə olunur. Bu siyasətin alətlərindən növbəti fəsildə daha ətraflı qeyd edəcəyəm.

Mərkəzi bankın kommersiya bankları ilə qarşılıqlı münasibəti iqtisadiyyatın inkişafında bank sisteminin rolunun reallaşmasına yönəldilmişdir. Ümumiyyətlə, Mərkəzi bankın kommersiya bankları ilə qarşılıqlı münasibəti ləri ilə qarşılıqlı fəaliyyətini iki istiqamətdə nəzərdən keçirmək olar:

- ✓ Onun məqsədli yönəldici istiqaməti

✓ Mövcud səlahiyyətli istiqaməti

I istiqamətdə Mərkəzi bank qarşısında qoyulan məqsədlərə müvafiq olaraq pul dövriyyəsinin sabitliyini təmin edir və bununla da iqtisadi subyektlərin, o cümlədən, pul əməliyyatlarını həyata keçirən kommersiya banklarının səmərəli fəaliyyəti üçün zəruri ilkin şərtlər yaradır. Mərkəzi bank ödəniş sisteminin səmərəli və fasiləsiz fəaliyyətini təmin edir. Bu sistem daxilində bankların bir-biri ilə apardıqları hesablaşmaları, banklararası mərkəzləşdirilmiş hesablaşmaları həyata keçirir.

Mərkəzi bank bank sisteminin inkişafına və möhkəmləndirilməsinə görə məsul olub, bank tənzimlənməsini və bank nəzarətini həyata keçirir. O müəyyən olunmuş səlahiyyətlərə əsasən bankların bank qanunvericiliyinə, Mərkəzi bankın normativ aktlarını, məcburi normativləri necə yerinə yetirmələrinə nəzarət edir.

II istiqamətdə isə Mərkəzi bank səlahiyyətləri daxilində yerinə yetirməli olduğu funksiyaları həyata keçirir.

Mərkəzi Bankın normativ xarakterli aktları və göstərişləri ilə, habelə lisenziyalar və icazələrlə məhdudlaşdırılan hallar istisna olmaqla, banklar qarşılıqlı surətdə Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada hər növ əməliyyatlar apara, bir-birində depozit, o cümlədən müxbir və digər hesablar açə bilərlər.

Banklar bank sisteminin etibarlığını təmin etmək məqsədilə borcalanların ödəniş qabiliyyəti və etibarlığı haqqında məlumatı Mərkəzi Bankda yaradılan mərkəzləşdirilmiş kredit reyestrinə verməyə borcludurlar. Mərkəzləşdirilmiş kredit reyestrinin iş rejimi, o cümlədən məlumatın xarakteri, məlumatların verilməsi və alınması qaydaları və şərtləri Mərkəzi Bankın normativ xarakterli aktları ilə müəyyən edilir. Mərkəzi Bankın icazəsi və müəyyən etdiyi şərtlər daxilində banklar öz aralarında da xüsusi kredit reyestri yarada bilərlər. Kredit reyestrlərində olan məlumatlar yalnız banklara, “Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş bank olmayan kredit təşkilatlarına və borcalanların özlərinə (banklar arasında yaradılan reyestrdəki məlumatlar həmçinin Mərkəzi Banka) onların müraciəti ilə müəyyən olunmuş

qaydada verilə bilər. Kredit reyestrlərində toplanan və oradan alınan məlumatlara bank sirrinin bu Qanunla müəyyən olunmuş qorunması qaydaları şamil olunur.

Yerli banklar arasında, yerli bankla xarici bankların yerli filial və nümayəndəlikləri, habelə xarici bankların yerli filialları (nümayəndəlikləri) arasında mübahisələr Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosesual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada, Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri tərəfindən həll edilir.

Kredit təşkilatları cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı monitoring olunmalı pul vəsaitləri və digər əməliyyatlar barədə məlumatları maliyyə monitoringi orqanına təqdim edir, özünün daxili nəzarət sistemini hazırlayır və tətbiq edir, Azərbaycan Respublikasının qanunları və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş digər tədbirləri həyata keçirirlər. Kredit təşkilatları qanunla müəyyən olunmuş hallarda və qaydada müştərinin, benefisiarın və səlahiyyətli nümayəndənin eyniləşdirilməsi, habelə onlar barədə əldə olunmuş eyniləşdirilmə məlumatlarının verifikasiyası üçün tədbirlər görməli, məlumatın sənədləşdirilməsi və saxlanması tələblərinə əməl etməlidirlər. Anonim hesabların, o cümlədən anonim əmanət hesablarının açılmasına və anonim depozit sertifikatlarının buraxılmasına yol verilmir.

Bankın maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə bank özünün və törəmə təsərrüfat cəmiyyətlərinin ayrıca olaraq və konsolidasiya əsasında prudensial və bank statistikasına hesabatlarını Mərkəzi Banka təqdim etməlidir.

Banklar və xarici bankların yerli filialları yerlərdə yalnız Mərkəzi Bankın inspektorları və ya Mərkəzi Bank tərəfindən təyin edilən kənar auditorlar tərəfindən ildə bir dəfə yoxlanılır. Bank aktivlərinin itirilməsi təhlükəsi yarandıqda, habelə qanunvericiliyin pozulması faktlarının araşdırılması məqsədilə Mərkəzi Bank banklarda və xarici bankların yerli filiallarında əlavə yoxlamalar keçirə bilər. Yoxlayıcıların tərkibinə qarşılıqlı prinsipə əsasən Mərkəzi Bankın yoxlamalar sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş bağladığı digər ölkənin bank tənzimləməsi və nəzarəti orqanının əməkdaşları da daxil edilə bilərlər. Yoxlamaların həyata

keçirilməsinin prosedur qaydaları Mərkəzi Bankın qərarları ilə müəyyən edilir. Bank, onun törəmə təsərrüfat cəmiyyəti, filialı və şöbəsi, xarici bankın yerli filialı və nümayəndəliyi bu maddəyə uyğun vəzifələrin icrası zamanı Mərkəzi Bankın inspektorlarına və ya onun tərəfindən təyin edilmiş auditorlara zəruri təşkilati və texniki imkanları yaradır.

Azərbaycan Respublikasında vergi nəzarətini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bankların və xarici bankların yerli filiallarının fəaliyyətini yalnız vergi ödəyiciləri qismində yoxlaya bilər. Yoxlamaların keçirilməsi zamanı bank müştərilərinin hesabları və əməliyyatları ilə bağlı məlumatlar və sənədlər yalnız bank sirrini təşkil edən məlumatların açıqlanması üçün Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş qaydalara uyğun əldə edilir.

Bank tərəfindən prudensial normativlərin və tələblərin pozulmasına, onun fəaliyyətinin bu Qanunun, “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və Mərkəzi Bankın normativ xarakterli aktlarının tələbləri pozulmaqla həyata keçirilməsinə, Mərkəzi Bankın verdiyi lisenziyaya və icazəyə daxil edilmiş məhdudiyyətlərin pozulmasına yol verdiyini müəyyən etdikdə, yaxud bu cür pozuntulara səbəb ola biləcək əsaslar aşkar etdikdə pozuntunun xarakterindən asılı olaraq, Mərkəzi Bankın banka aşağıda göstərilən təsir tədbirlərini tətbiq etmək hüququ vardır:

- pozuntuların aradan qaldırılması haqqında bankdan öhdəlik məktubu tələb etmək;
- bankla razılaşma bağlamaq;
- banka sərəncam vermək;

Mərkəzi Bank, həmçinin, banka qarşı aşağıdakı sanksiyaları tətbiq edə bilər:

- bank, habelə bank inzibatçıları barəsində Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş cərimələrin tətbiq edilməsi;
- inzibatçıların tutduğu vəzifələrindən azad edilməsi.

Fəsil 3. Bank sektorunun sabitliyinin təmin olunmasında dövlətin rolu

3.1. AR Mərkəzi Bankı, onun məqsəd və vəzifələri

İstənilən ölkənin bank sistemində mərkəzi bank mühüm rol oynayır. Onun fəaliyyətindən həm ölkənin milli iqtisadiyyatının, həm də bank sektorunun inkişafının sabitliyi asılı olur.

Bank sektorunun fəaliyyətinin tənzimlənməsində, ona nəzarət prosesində bir sıra modellərdən istifadə olunur. Bu modellərdən ən əsas model məhz bank sektorunun fəaliyyətinin Mərkəzi Bank tərəfindən idarə olunmasıdır. Bu model bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi və ona nəzarət sferasında müstəsna səlahiyyətlərin qanunvericiliklə Mərkəzi Banklara həvalə olunmasına əsaslanır.

Hər bir bank kimi mərkəzi bank da əmtəə-pul münasibətləri sahəsində fəaliyyət göstərən iqtisadi təsisatdır. Mərkəzi bankın fəaliyyəti ictimai xarakter daşıyır. Mərkəzi bank-iqtisadi münasibətlərin makrosəviyyəsində fəaliyyət göstərən ictimai təsisatdır. Mərkəzi bank tərəfindən nağd pulların və ödəniş vasitələrinin qiymətli kağızlara çevrilməsi həm ayrıca iqtisadi subyektlər, həm də ümumilikdə iqtisadiyyat üçün eyni şəkildə vacibdir. Mərkəzi bank özü üçün deyil, ölkənin iqtisadiyyatı üçün çalışır. Mərkəzi bank pul dövriyyəsinin rəşional şəkildə təşkilini, inflyasiyasız inkişafı təmin edərək pulların dəyərini qorunması üçün və bununla da bütün cəmiyyətin və hər bir vətəndaşın sosial inkişafı üçün şərait yaradır.

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı Azərbaycan Respublikasının mərkəzi bankıdır. Mərkəzi Bankın məqsədi, funksiya və səlahiyyətləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə və “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Qanunu ilə müəyyənləşdirilir. Mərkəzi Bank öz fəaliyyətində həmçinin Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarını və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri rəhbər tutur.

Mərkəzi Bankı müstəqil balansla, nizamnamə kapitalına və digər əmlaka malikdir. Mərkəzi Bank balansında olan əmlaka Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə uyğun olaraq sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarını həyata

keçirir. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, Mərkəzi Bankın razılığı olmadan kapitalının və digər əmlakının özgəninkiləşdirilməsinə yol verilmir.

Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin əsas məqsədi Qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətləri daxilində qiymətlərin sabitliyinin təmin edilməsidir. Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin məqsədi həmçinin bank və ödəniş sistemlərinin sabitliyini və inkişafını təmin etməkdir. Mənfəət qazanmaq Mərkəzi Bankın əsas məqsədi deyildir.

Mərkəzi Bankın əsas məqsədlərindən biri də bank sistemində idarə olunmanın təşkilindən ibarətdir. Mərkəzi Bank mahiyyətə dövlət və kommersiya bankları arasında vasitəçi rolunda çıxış edir və bank tənzimlənməsi vasitəsilə dövlətin iqtisadi siyasətini həyata keçirir. İdarəetmənin təsir obyektləri kredit idarələri, ilk növbədə isə kommersiya banklarıdır.

Mərkəzi Bankın ali orqan kimi zəruri funksiyası maliyyə və kredit sahəsində qanunvericiliyə və maliyyə intizamına riayət olunmasıdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları müəyyən edilmiş funksiya və səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Mərkəzi Bank müstəqildir və bu zaman hər hansı dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları, fiziki və hüquqi şəxslər onun fəaliyyətinə hər hansı bir səbəbdən bilavasitə, yaxud dolayı yolla məhdudiyyət qoya bilməz, qanuna zidd təsir və müdaxilə edə bilməz.

Mərkəzi Bank yuxarıda göstərdiyim məqsədlərinin həyata keçirmək üçün bir sıra funksiyalar yerinə yetirir. Bu **funksiyalara** aşağıdakılar daxildir:

- dövlətin pul və valyuta siyasətini müəyyən edir və həyata keçirir;
- manatın xarici valyutalara nisbətdə rəsmi məzənnəsini mütəmadi müəyyən edir və elan edir;
- nağd pul dövriyyəsini təşkil edir, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin II hissəsinə və və “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Qanununa müvafiq olaraq pul nişanlarının tədavülə buraxılmasını və tədavüldən çıxarılmasını həyata keçirir;
- "Valyuta tənzimi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa

uyğun olaraq valyuta tənzimini və nəzarətini həyata keçirir;

- sərəncamında olan beynəlxalq qızıl-valyuta ehtiyatlarını saxlayır və idarə edir;
- qanunvericiliyə uyğun olaraq hesabat tədiyə balansını tərtib edir və ölkənin proqnoz tədiyə balansının hazırlanmasında iştirak edir;
- bank fəaliyyətini lisenziyalaşdırır və tənzimləyir, qanunla müəyyən edilmiş qaydada bank fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir;
- banklar arasında hesablaşmaları təşkil edir, ödəniş sistemlərinin fəaliyyətini təşkil edir, əlaqələndirir, tənzimləyir və onların üzərində nəzarəti qanuna uyğun olaraq həyata keçirir;
- “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Qanunu ilə və digər qanunlarla nəzərdə tutulmuş başqa funksiyaları həyata keçirir.

Ümumi şəkildə desək, Mərkəzi Bank əsasən 4 **funksiyanı** yerinə yetirir.

- banknotların inhisarçı emissiyasını yerinə yetirir. Banknotların, yəni borc öhdəliklərinin ödənilməsinin vasitəsi olan, ümumilli kredit pulların emissiyasının inhisarı qanunauyğun olaraq dövlətin nümayəndəsi kimi Mərkəzi Banka həvalə olunmuşdur.
- banklar bankı hesab olunur. Mərkəzi Bank hüquqi və fiziki şəxslərlə birbaşa əlaqədə deyil. Belə ki, onun əsas müştəriləri kommersiya banklarıdır.
- dövlətin bankiri hesab olunur. Dövlətin bankiri kimi Mərkəzi Bank həm kassir, həm də kreditor kimi çıxış edir. Mərkəz Bankda hökumətin hesabları açılır. Mərkəzi Bank müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmış şərtlərlə dövlət xəzinədarlıq hesablarına xidmət göstərir. Mərkəzi Bank Azərbaycan Respublikasının dövlət hakimiyyəti orqanlarının, habelə dövlət və büdcədən kənar dövlət fondlarının bank hesablarına xidmət göstərə bilər.
- pul-kredit tənzimlənməsini həyata keçirir və Milli valyutanın sabitliyini təmin edir. Bu funksiya müasir şəraitdə mərkəzi bankların əsas funksiyası

hesab olunur. Mərkəzi Bank qarşıdakı il üçün dövlətin pul siyasətinin əsas istiqamətlərini oktyabr ayının 1-dən gec olmayaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim edir və dekabr ayının 31-dək kütləvi informasiya vasitələrində ictimaiyyətə açıqlayır. Milli valyutanın sabitliyinin təminatı və iqtisadiyyatın pulla təmin olunmasının sərhədləri dəqiqləşdirilməmişdir. Belə ki, pulun dəyərinin idarə edilməsi (valyuta sabitliyi) müəyyən qədər pul kütləsinin idarə olunması vasitəsilə həyata keçirilir. Pul kütləsinin idarə olunması isə yenə də bazarda Mərkəzi Bankın fəaliyyəti ilə baş verir.

Mərkəzi Bank öz fəaliyyəti barədə yalnız Azərbaycan Respublikası Prezidentinə hesabat verir.

Mərkəzi Bank qanunla onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlər üzrə bütün banklar, bank olmayan kredit təşkilatları, habelə digər şəxslər üçün məcburi normativ xarakterli aktları müstəqil qəbul edir.

Mərkəzi Bank müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmış şərtlərlə dövlətin maliyyə agentli funksiyalarını həyata keçirə bilər. Maliyyə agentli olaraq Mərkəzi Bank dövlətin borc qiymətli kağızlarını yerləşdirmək və onlarla digər əməliyyatlar aparmaqla dövlət borcuna xidmət göstərə, habelə qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada başqa maliyyə əməliyyatlarını apara bilər.

Mərkəzi Bank qarşıdakı il üçün dövlətin pul siyasətinin əsas istiqamətlərini oktyabr ayının 1-dən gec olmayaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim edir və dekabr ayının 31-dək kütləvi informasiya vasitələrində ictimaiyyətə açıqlayır.

Pul-kredit siyasətinin strateji məqsədi tam məşğulluq, qiymətlərin sabitliyi, dövlət büdcəsi və tədiyyə balansının tarazlığı ilə səciyyələnən iqtisadi artıma nail olmaqdan ibarətdir.

Taktiki məqsəd dedikdə, pul-kredit orqanlarının açıq bazarda ardıcıl əməliyyatlar aparılması vəzifələri nəzərdə tutulur. Aralıq məqsəd isə müəyyən zaman kəsiyində iqtisadi dəyişikliklərin tənzim edilməsi vəzifələrini ifadə edir. Aralıq məqsədlərə istehsalın nominal həcmi, faiz dərəcəsi, pul kütləsinin artım

tempi, qiymət səviyyəsi aiddir. Son məqsəd pul –kredit siyasətinin istehsal prosesinə təsir dərəcəsi, aralıq məqsədlər isə pul-kredit və maliyyə sahəsində tələb və təklif tarazlığı üçün tənzimləyici istiqamət kimi iştirak edir.

Taktiki, aralıq və son məqsədlərdən asılı olaraq, pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsinin iki üsulu mövcud olur:

1. birpilləli siyasət
2. ikipilləli siyasət

Birpilləli siyasət son məqsədə nail olmaq üçün aparılan birbaşa siyasətdir. **İkipilləli siyasətdə** isə son məqsədə aralıq məqsədlər vasitəsi ilə çatmaqdan söhbət gedir.

Mərkəzi Bankın **pul-kredit siyasətinin əsas alətləri** aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) Kommersiya bankının əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrinin müəyyən edilməsi;
- 2) kredit təşkilatları üçün məcburi ehtiyatların müəyyənləşdirilməsi;
- 3) Açıq bazarda həyata keçirilən əməliyyatlar;
- 4) Bankların yenidən maliyyələşdirilməsi;
- 5) Valyuta tənzimlənməsini həyata keçirmək;
- 6) Pul kütləsinin artırılması istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;
- 7) Birbaşa kəmiyyət məhdudiyyətlərinin tətbiqi.
- 8) depozit əməliyyatlarının aparılması;
- 9) bank əməliyyatlarının məhdudlaşdırılması;

Mərkəzi Bank müəyyən edilmiş məqsəd və funksiyalarına uyğun olaraq özünün məqbul hesab etdiyi alətləri tətbiq edir.

- **faiz dərəcələrinin müəyyən edilməsi** - Mərkəzi Bank uçot dərəcəsini və öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini müəyyənləşdirir. Mərkəzi Bank müxtəlif əməliyyat növləri üzrə bir və ya bir neçə faiz dərəcəsini müəyyən edə bilər və ya faiz siyasətini faiz dərəcəsi müəyyənləşmədən həyata keçirə bilər. Mərkəzi Bankın faiz dərəcələri əməliyyatların həyata keçirildiyi minimal dərəcələrdən ibarətdir. Mərkəzi Bank uçot dərəcəsini müəyyənləşdirərkən

ölkədəki mövcud makroiqtisadi durumu və maliyyə bazarının vəziyyətini nəzərə alır. Mərkəzi Bank öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini pul bazarının likvidlik vəziyyətini nəzərə alaraq özünün açıq bazar, yenidən maliyyələşdirilmə və depozit əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini təsbit etməklə və ya hərraclarda tələb və təklif əsasında müəyyənləşdirir.

- **kredit təşkilatları üçün məcburi ehtiyatların müəyyənləşdirilməsi** - Məcburi ehtiyat normaları kredit təşkilatı öhdəliklərinin 20%-ni keçə bilməz. Mərkəzi Bank kredit təşkilatlarına məcburi ehtiyatlar saxlamaq barədə göstəriş verir. Ehtiyatlar depozitlərin faizi nisbətində müəyyən edilir və Mərkəzi Bankda saxlanılır. Tələb olunan ehtiyatların norması, hesablanması və saxlanması qaydası Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti tərəfindən müəyyən edilir. Məcburi ehtiyat normalarına əməl olunmaması zamanı Mərkəzi Bank kredit təşkilatından köçürülməmiş vəsaitlərin məbləğini, eləcə də maliyyələşdirmənin iki misli dərəcəsindən artıq olmamaq şərtlə onun tərəfindən müəyyən edilmiş həcmdə cərimə ödənilməsini tələb etmək hüququna malikdir. Bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsi hüququnu verən lisenziyanın ləğv edilməsi zamanı Mərkəzi Bankda depozitə qoyulmuş vəsaitlər kredit təşkilatının səhmdarlar və kreditorlar qarşısındakı öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün istifadə edilir.
- **Açıq bazarda həyata keçirilən əməliyyatlar** - dedikdə Mərkəzi Bank tərəfindən dövlət qiymətli kağızların alqı-satqısı və onlarla qısamüddətli əməliyyatların aparılması nəzərdə tutulur. Açıq bazarda həyata keçirilən əməliyyatların limiti Mərkəzi Bankın sədri və onun müavinləri tərəfindən müəyyən edilir.

Mərkəzi bankın bazar əməliyyatları **birbaşa** və **əks** ola bilər. Birbaşa əməliyyatlar adi alqı və satqıdan ibarətdir. Birbaşa alış qiymətli kağızların mərkəzi bank tərəfindən əlavə şərt irəli sürülmədən alınmasıdır. Birbaşa satış dedikdə, qiymətli kağızların mərkəzi bank tərəfindən əlavə şərtsiz satılması başa düşülür.

Əks əməliyyatlar isə qiymətli kağızların qabaqcadan müəyyən olunmuş məzənnə ilə gələcəkdə əks sövdələşmənin mütləq baş verdiyi alqı-satqı prosesidir.

Buraya **REPO** və **əks-REPO** əməliyyatları aiddir.

REPO mərkəzi bank tərəfindən qiymətli kağızların kommersiya banklarına satılması və əvvəlcədən razılaşdırılmış müddət bitdikdən sonra onlardan geri alınması deməkdir.

Əks-REPO mərkəzi bank tərəfindən qiymətli kağızların kommersiya banklarından alınması və əvvəlcədən razılaşdırılmış müddət bitdikdən sonra onlara geri satılmasını nəzərdə tutur.

- **Yenidən maliyyələşdirmə** dedikdə Mərkəzi Bank tərəfindən kommersiya banklarının kreditləşdirilməsi, eləcə də veksellərin hesabatı nəzərdə tutulur. Mərkəzi bank uçot dərəcəsi siyasəti apararkən “sonuncu instansiya kreditörü” rolunu oynayır. O, müvəqqəti çətinliyə düşmüş maliyyə cəhətdən daha dayanıqlı banklara kredit verir və həmçinin onların portfelində olan qiymətli kağızların, əsasən veksellərin yenidən uçotunu aparır. Xüsusi şərtlərlə bəzi hallarda uzunmüddətli kreditlər verir. Yenidən maliyyələşdirmənin normaları, qaydası və şərtləri Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən edilir. Bu zaman verilən kreditlər dövlət qiymətli kağızları, dövlətin və digər etibarlı emitentlərin qarantıyları və zəminliyi, xarici valyuta, qızıl, müxtəlif formada qiymətli metallar və digər aktivlərlə təmin olunmalıdır.

Kommersiya banklarının mərkəzi bankdan qısa müddətə 1 aya limitlə aldığı **overdraft** kreditidir ki, Mərkəzi bankın bu üsulla verdiyi kreditlər overdraft mexanizmini əmələ gətirir. Bu kredit təminatlıdır. 1 günlük verilən kreditlər isə **overnight** kreditlər hesab olunur.

Yenidən maliyyələşdirə dərəcəsinin qaldırılmasını əsasən belə qiymətləndirmək olar: burada məqsəd manatın alıcılıq qabiliyyətinin artırılmasıdır. İnflyasiyanın yaranmasına səbəb olan istehlak qiymətlərinin artmasının qarşısının alınması məqsədilə pul kütləsinin bu sahədən yığılma sahəsinə tərəf yönəltmək, bununla da iqtisadiyyatın daxili maliyyə bazasını inkişaf etdirmək olar. Lakin bu zaman Mərkəzi bank qeyri-neft sektoruna investisiya axınlarının artması, bu sektor üzrə hökumətin nəzərdə tutduğu artım proqnozunun reallaşması məqsədlərini də diqqət mərkəzində saxlamalıdır.

- **Valyuta tənzimlənməsi** dedikdə hər şeydən əvvəl Mərkəzi Bankın müdaxilələri ilə manatın məzənnəsinə təsir etmək məqsədilə onun tərəfindən valyuta bazarında xarici valyutanın alqı-satqısı nəzərdə tutulur.
- Mərkəzi Bankın **birbaşa kəmiyyət məhdudiyyətləri** dedikdə, bankların yenidən maliyyələşdirilməsi limitlərinin müəyyən edilməsi, kredit təşkilatları tərəfindən müxtəlif bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Mərkəzi Bank vahid pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə müstəsna hallarda və yalnız AR hökuməti ilə məşvərətdən sonra birbaşa kəmiyyət məhdudiyyətlərini tətbiq etmək hüququna malikdir.
- **Depozit əməliyyatları** - Mərkəzi Bank özünün müəyyən etdiyi şərtlərlə və qarşılıqlı razılaşma əsasında kredit təşkilatlarından depozitlər cəlb edir və onlarda depozitlər yerləşdirir
- **Bank əməliyyatların məhdudlaşdırılması** - Pul siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə istisna hallarda qanunvericiliyə müvafiq olaraq Mərkəzi Bank kredit təşkilatları tərəfindən aparılan ayrı-ayrı əməliyyatların müvəqqəti məhdudlaşdırma, o cümlədən onların əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrinin aşağı və yuxarı hədlərini müəyyənləşdirə bilər.

«Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında» Qanuna müvafiq olaraq Mərkəzi Bank kredit təşkilatlarının bank tənzimlənməsi və onların fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir.

Mərkəzi Bank kredit təşkilatları tərəfindən

- ◆ Bank qanunvericiliyinə;
- ◆ Mərkəzi Bankın normativ aktlarına, xüsusilə də onların təsbit etdiyi icbari normativlərə riayət olunmasına daim nəzarət edir.

Kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin tənzimlənməsi və onlara nəzarət üzrə Mərkəzi Bankın funksiyaları müxtəlif aspektlərdə özünü büruzə verir, o cümlədən:

1) Kredit təşkilatları üçün mütləq olan bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, mühasibat hesabatlarının aparılması, mühasibat və statistik hesabatların tərtib edilməsi və təqdim edilməsi qaydalarını müəyyən edir. Mərkəzi Bankın kredit təşkilatlarından onların fəaliyyəti haqqında məlumat almaq və əldə

etmək, alınmış məlumatın izah edilməsini tələb etmək;

2) Kredit təşkilatlarını qeydiyyatda almaq, onlara bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsi hüququ verən lisenziyalar vermək və onları ləğv etmək;

3) İcra orqanları rəhbərlərinə, eləcə də kredit təşkilatı mühasibinə ixtisas tələbləri qoymaq;

4) Kredit təşkilatının iştirakçıları (səhmdarları) tərəfindən təşkilatın səhmlərinin 20 %-dən çox hissəsinin əldə etməsi halında onların maliyyə vəziyyəti və etibarlı haqqında məlumat əldə etmək hüququna malikdir. Mərkəzi Bank səhmləri əldə etmək istəyənlərin maliyyə vəziyyətinin qeyri-qənaətbəxş olduğu halda kredit təşkilatının səhmlərinin 20%-dən artıq hissəsinin alqı-satqı sövdələşməsinin həyata keçirilməsinə razılığını verməmək;

5) Kredit təşkilatları üçün icbari iqtisadi normativlər təsbit etmək;

6) Kredit təşkilatlarının valyuta, faiz və digər maliyyə riskləri üzrə aşkar mövqeyinin nəzərə alınmasının həcmnin və qaydasının tənzimlənməsini həyata keçirmək;

7) Kredit təşkilatlarının vergi tutulmasından öncə ssuda üzrə itki baş verməsi halında valyuta, faiz və digər maliyyə risklərinin qarşısının alınması, qanunlara müvafiq olaraq vətəndaşların yatırımlarının sığortalanması məqsədlərilə yaranmış ehtiyat fondlarının yaranma qaydasını və həcmi müəyyən etmək hüququna malikdir.

İqtisadi normativlər Mərkəzi Bankın kommersiya banklarına idarəedici təsirinin ön mühüm vasitəsidir.

Bu normativlərə aşağıdakılar aiddir:

1. Yenidən yaradılan kredit təşkilatları üçün nizamnamə kapitalının minimal həcmi, fəaliyyətdə olan kredit təşkilatları üçün şəxsi vəsaitlərinin (kapitalının) minimal həcmnin müəyyən edilməsi;
2. Xüsusi vəsaitlərin (kapitalın) minimal həcmi nizamnamə kapitalının, kredit təşkilatı fondlarının və yerləşdirilməmiş gəlirin məbləği kimi müəyyən edilir.

“Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” Qanuna müvafiq olaraq Mərkəzi Bank

bütün bankların bərabər rəqabət şəraitini təmin etmək məqsədilə yerli və xarici kapitalın iştirak etdiyi müştərək bankların və qeyri-rezident bankların təsisçilərinə qarşı onların nizamnamə kapitalına münasibətdə əlavə olaraq maksimal və minimal həcm tələbləri müəyyən edə bilər. Bunlara aiddir:

1. Nizamnamə kapitalının qeyri-pul hissəsinin son həddi.
2. Bir borc alanın və ya bir biri ilə əlaqəli olan bir qrup borcalanın riskinin maksimal həcmi.

Mərkəzi Bank tərəfindən bir borc alan üçün riskin maksimal həcmi bankın kapitalının ümumi məbləğinin müəyyən faizi şəklində müəyyən edilir. Risk anlayışı həmin borc alana və ya borc alan qrupa yatırımlar və kreditlərin bütün məbləği, eləcə də onun tərəfindən təqdim edilən zəmanət və zəminliyi özündə əhatə edir.

3. İri kredit risklərinin maksimal həcmi. Bu normativ böyük risklərin ümumi həcmi kredit təşkilatının öz vəsaitlərinə olan faiz nisbətindən ibarətdir. Bu zaman iri həcmli kredit riski bir müştərinin mənafeyinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Kredit təşkilatlarının öz vəsaitlərinin 5 % həcmində kreditlər, zəmanətlər və zəminlik vermək hüququ vardır. İri kredit risklərinin maksimal həcmi kredit təşkilatının öz vəsaitlərinin 25 % həddini keçməməlidir.
4. Bir səhmdar üçün riskin maksimal həcmi. Normativ bir və ya bir-biri ilə əlaqəli olan bir neçə kreditörün yatırımının və ya əldə etdiyi kreditin, zəmanətlərin və zəminliyin həcmi kredit təşkilatının öz vəsaitlərinə olan faiz nisbətindən ibarətdir.
5. Kapitalın kifayət olması normativləri. Kapitalın kifayət olması normativləri kredit təşkilatının öz vəsaitlərinin ümumi məbləğinin onun aktivlərinə nisbəti kimi müəyyən edilir.
6. Əhalinin cəlb edilmiş depozitlərinin maksimal həcmi.
7. Vayuta, faiz və digər ehtiyatların həcmi.
8. Yüksək riskli aktivlər hesabına yaradılmış ehtiyatların minimal həcmi.
9. Bankların öz vəsaitlərindən başqa digər hüquqi şəxslərin səhmlərinin əldə

edilməsi məqsədilə normativlər.

10. Bank tərəfindən öz səhmdarlarına təqdim etdiyi kreditlərin, zəmanətlərin və zəminliklərin maksimal həcmi.

Bank nəzarəti və tənzimlənməsi sahəsində öz funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün Mərkəzi Bank kredit təşkilatları və onların filiallarını yoxlayır, fəaliyyətlərində aşkar edilmiş çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədilə icrası mütləq olan təlimatlar göndərir və qeyri-qanuni əməliyyatlar aparmış fiziki və hüquqi şəxslərə qarşı «Mərkəzi Bank haqqında» Qanunda nəzərdə tutulmuş sanksiyaları tətbiq edir. Nəzarət Mərkəzi Bank Direktorlar Şurasının səlahiyyətli nümayəndələri və onların tapşırığı ilə auditor firmaları tərəfindən həyata keçirilir.

Kredit təşkilatı tərəfindən qanunların, Mərkəzi Bankın normativ aktları və təlimatlarına riayət olunmaması, məlumatların təqdim edilməməsi, natamam və ya qeyri-düzgün məlumatın təqdim olunması aşkar edilərsə, Mərkəzi Bank aşağıdakı hüquqlara malik olur:

- 1) Kredit təşkilatında aşkar edilmiş qeyri-düzgün məlumatların aradan qaldırılmasını tələb etmək;
- 2) Minimum nizamnamə kapitalının 0,1 % həcmində cərimə tətbiq etmək;
- 3) Müxtəlif əməliyyatların həyata keçirilməsini 6 ay müddətinə məhdudlaşdırmaq.

Qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq Mərkəzi Bank kredit təşkilatları tərəfindən müəyyən olunmuş müddət ərzində çatışmazlıqların aradan qaldırılması haqqında təlimatların yerinə yetirilməməsi və ya kredit təşkilatı tərəfindən həyata keçirilən əməliyyatların kreditör üçün real təhlükə yaratması zamanı onlara qarşı daha ciddi tədbirlər həyata keçirə bilər.

Bu halda Mərkəzi Bankın aşağıdakı hüquqları vardır:

1) Kredit təşkilatından ödənilmiş nizamnamə kapitalının 1%-i həcmində, lakin nizamnamə kapitalının minimum həcmnin 1% keçməmək şərtlə cərimə etmək;

2) Kredit təşkilatından aşağıdakıları tələb etmək:

♦ Kredit təşkilatının maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, o

cümlədən onun aktivlərinin strukturunun dəyişdirilməsini;

- ◆ kredit təşkilatının rəhbərlərinin əvəzlənməsini;
- ◆ təşkilatın yenidən təşkil edilməsini.

3) Kredit təşkilatı üçün 6 aya qədər müddətə məcburi normativləri dəyişdirmək;

4) Verilmiş lisenziya ilə nəzərdə tutulmuş bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsini 1 ilə qədər müddətə qadağan etmək;

5) Kredit təşkilatının idarə edilməsi üçün 18 aya qədər müddətə müvəqqəti rəhbərlik təyin etmək;

6) Qanunlarda nəzərdə tutulmuş qaydada bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə verilmiş lisenziyanı ləğv etmək.

«Mərkəzi Bank haqqında» Qanunda Mərkəzi Bankın kredit təşkilatları ilə qarşılıqlı münasibətləri nəzərdə tutulur. Mərkəzi Bank kredit təşkilatlarının öhdəlikləri üzrə, kredit təşkilatları isə Mərkəzi Bankın öhdəlikləri üzrə məsuliyyət daşıyır. Müstəsna hallarda Mərkəzi Bankın və ya kredit təşkilatının bu növ öhdəlikləri öz üzərinə götürdüyü hallar da olur.

Azərbaycanın bank sistemi yarandığı müddətdən etibarən müəyyən sabitlik əldə etmiş, qanunvericilikdə qeydiyyatda alınmışdır. Mərkəzi Bank bank sisteminin tənzimlənməsi funksiyasına, yaranma, fəaliyyət və ləğv olunma mərhələlərində səhmdarların maraqlarının müdafiəsinə böyük əhəmiyyət və diqqət yetirir.

Bank sisteminin inkişafı bank fəaliyyətinin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsinin mükəmməlləşdirilməsi zərurətinə gətirib çıxarmışdır. Bununla əlaqədar olaraq bank sisteminin əsasını təşkil edən sənədlərə – «Mərkəzi Bank haqqında» və «Banklar və bank fəaliyyəti haqqında» qanunlara dəyişikliklər edilmişdir. «Banklar və bank fəaliyyəti haqqında» Qanunun yeni nəşri Mərkəzi Bankın yaradıcı fəaliyyətinə yeni təkan vermişdir.

3.2. Bank fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin istiqamətləri

Son global iqtisadi proseslər maliyyə sektoruna da təsir edir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrin bank-maliyyə sistemində əsas çağırış maliyyə dayanıqlığına xələl gətirmədən iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsi kanallarının bərpa edilməsidir. Qafqazda yerləşən ölkələr (Ermənistan, Azərbaycan, Gürcüstan) regional iqtisadiyyat və təhlükəsizlik problemlərinin təsirinə məruz qalmaqda davam edirlər. Lakin AYİB-nin ən son iqtisadi proqnozuna uyğun olaraq onların 2015-16-cı illərdə artımı qoruyub saxlayacağı gözlənilir.

2015-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycan iqtisadiyyatı ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 3,7 faiz, qeyri-neft sektorunda ÜDM isə 6,4 faiz artdı. Azərbaycanın xarici valyuta ehtiyatları (konversiya olunan valyutalarda) 2014-cü ilin noyabrında 13,2 milyard ABŞ dolları olduğu halda, neft qiymətlərinin enməsi səbəbindən azalaraq 2015-ci ilin avqustunda təxminən 5,3 milyard ABŞ dollarına bərabər oldu. Azərbaycanın ümumi likvidlik mövqeyi möhkəm olaraq qaldı və Dövlət Neft Fondunun əhəmiyyətli aktivləri hesabına dəstəkləndi. 2015-ci ilin fevralında, demək olar ki, iki onillik ərzində davam edən sabit mübadilə məzənnəsi dövründən sonra Azərbaycan Mərkəzi Bankı ABŞ dollarına nisbətdə manatın dəyərini 25 faiz azaltdı. Bunun sayəsində maliyyə balansında və xarici balansda gərginlik azaldıldı, lakin bank sektorunda balans cədvəli problemləri yarandı.

Azərbaycan bank sektorunda baş verən son devalvasiya hadisələrini iqtisadçı ekspert Samir Əliyevin fikirləri ilə ifadə etmək istərdim: “İlin əvvəlində bank sektorunu haqlayan böhran özünün yeni fazasına qədəm qoyub. Əmanət və kredit qoyuluşunun zəifləməsi, problemli kreditlərin artması fonunda kredit təşkilatlarının gəlirləri ilə zərərləri arasında fərqin azalması bankları sərt addımlar atmağa məcbur edib. Xərclərin optimallaşdırılması adlanan siyasəti çərçivəsində filialların bağlanması prosesinə başlanıb. Belə davam edərsə, bank sektorunda ixtisarlar geniş vüsət alacaq. Hazırda sektorun dayanıqlığı sual altındadır. Mərkəzi Bankın yanvardan sonra bankların maliyyə dayanıqlığına və məcmu kapitalına dair

statistik göstəriciləri, habelə gəlir və xərclərinin mövcud durumu barədə məlumatları dərc etməməsi vəziyyətin gərgin olduğu deməyə əsas verir. Dərc olunmuş 9 aylıq göstəricilərin bank sektorunda pisləşmə tendensiyasını qabarıq göstərir.

Onların bəzilərinə diqqət yetirək:

- Bankların xarici öhdəlikləri 2014-cü ilin noyabrından sonra ən aşağı həddə (6,3 mlrd AZN) düşüb.
- Kredit qoyuluşu, xüsusilə milli valyutada verilən kreditlərin həcmi kəskin azalıb. Manat kreditlərinin həcmi 2013-cü ilin sentyabrı səviyyəsinə düşüb.
- Problemlı kreditlər müstəqillik tarixində ən yüksək həddə (1,4 milyard AZN) çatıb. Belə kreditlərin payı isə 7,1%-ə çatmaqla son 11 ilin rekordunu vurub.
- Əmanət qoyuluşu devalvasiyadan əvvəlki səviyyəyə qədər azalıb. Dollarlaşmanın artması nəticəsində manat əmanəti 2015-ci ildə 2.5 dəfə azalmaqla yanaşı, onun payı 24%-ə düşüb.
- 2015-ci ilin təkcə 3-cü rübündə özəl banklara məxsus ən azı 6 filial bağlanıb.
- Ləğvetmə prosesində olan bankların sayı 5-dən 7-yə qalxıb.
- Kredit kartlarının sayı 2014-cü ilin may ayında bəri ən aşağı həddə düşüb.
- Plastik kartlarla aparılan əməliyyatların həcmi 2015-ci ilin yanvarından sonra ən aşağı həddə (962 milyon manat) düşüb.

Oxşar problemlər bank olmayan kredit təşkilatlarında (BOKT) da müşahidə edilir. Mərkəzi Bankın komisiyon haqlarının və faiz dərəcələrinin yuxarı həddinə tətbiq etdiyi limit daha çox BOKT-lara zərbə vurub.

Pul bazasının məhdudlaşdırılması, büdcə xərcləmələrinin azaldılması, iş yerlərinin bağlanması fonunda əhalinin gəlirlərinin azalması bank dövriyyəsinə və kreditləşməni kəskin azaldıb. Üstəgəl problemli kreditlərin artması bankların gəlirlərinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldıb, zərərini isə artırıb.

Banklar hələki filialların birləşdirilməsi, işçilərin sayının ixtisarı hesabına xərcləri azaltmağa müvəffəq olur. Ancaq ixtisarların başa çatdığını söyləmək olmaz. Proses davam edəcək və daha geniş vüsət alacaq. Hətta devalvasiya olmayacağı təqdirdə bank sektorunda ixtisarlar gələn ilin yaz aylarına kimi davam edəcək. Müştəri kontingentinin məhdudlaşması, asan neft pullarının azalması banklar arasında amansız rəqabət mühiti yaradır ki, bu da bəzi bankların, o cümlədən BOKT-ların bazarı tərk etməsi ilə nəticələnməyinə şübhə yeri qoymur. İlkin dövrdə BOKT-ların banklar tərəfindən udulması baş verə bilər. Sonrakı dövrdə isə bəzi problemli iri bankların əvvəlcə "əridilərək" təsirinin minimuma endirilməsi sonra isə ləğv edilməsi mümkündür.

Yaxın dövrdə bank sektoru üçün ümidli heç nə görünmür. Xüsusilə də ehtimalı yüksək olan potensial devalvasiya (adını "üzən məzənnə siyasəti" də qoya bilərsiniz) banklara növbəti öldürücü zərbə vura bilər. Bu halda ixtisarlar da kömək edə bilməyəcək..."

Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin sədri Elmar Rüstəmov isə hələ fevral ayında baş vermiş devalvasiyada sonra müsahibəsində bildirib: "Ötən ilin iyun ayından etibarən beynəlxalq bazarlarda neftin qiyməti 3 dəfədən çox düşüb. Bu, Azərbaycanın gəlirlərini əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salıb, ölkənin tədiyyə balansına əhəmiyyətli təsir edib. Valyuta bazarına və məzənnəyə təsir edən amil yalnız neftin sürətlə ucuzlaşması deyil. Hazırda tərəfdaş ölkələrdə davam edən devalvasiyalar da bu məsələdə az rol oynamır. Son aylarda volatilliyin daha da artması nəticəsində bir sıra tərəfdaş ölkələrin milli valyutalarının dəyərsizləşməsi 100%-I ötüb ki, bu da manatın məzənnəsinə təsir etməyə bilməz. Məsələn, İran rialı son 3 ildə 120% devalvasiyaya uğradı, Qazaxıstan təngəsi 108%, Rusiya rublu

2 dəfədən çox qiymətdən düşüb. Manat isə bir dəfə devalvasiyaya uğrayıb. Bizim bu ölkələrlə ciddi ticarət əlaqələrimiz var. Ölkənin valyuta bazarına və manatın məzənnəsinə ciddi təzyiqlərin yaranmasını nəzərə alaraq, cari ilin fevral ayında manatın devalvasiyası baş verdi. İqtisadiyyat, valyuta bazarı, manatın məzənnəsi neftin 50-55 dollar qiymətinə adaptasiya oldu. Lakin yeni yaranmış vəziyyət manatın məzənnəsinin yeni neft qiymətlərinə uyğunlaşmasını zəruri edir. Buna görə, bu gündən etibarən üzən məzənnə rejiminə keçidlə bağlı qərar qəbul olunub. Söhbət idarə olunan üzən məzənnədən gedir. Mərkəzi Bank manatın məzənnəsinin istənilən istiqamətdə üzməsinə imkan verməyəcək. Bugünkü məzənnədən əhəmiyyətli dərəcədə kənarlaşma iqtisadiyyatımız üçün ciddi çəşqınlıq yarada bilər. Bu gün biz ilk auksionumuzu təşkil etdik. Biz həmçinin məzənnənin əməliyyat çərçivəsini dəyişdik. Bundan öncə biz bazarın valyuta olan tələbini tam ödəyirdik. Lakin bundan sonar biz artıq bazara auksionlar vasitəsilə valyuta təklif edəcəyik, tələb-təklif proporsiyasına nəzər salacağıq”

Bütün yuxarıda sadaladığım hazırkı iqtisadi çətinliklər, əlbəttə ki, bank sektorunun dövlət tənzimlənməsinin əlverişli, daha təkmilləşdirilmiş istiqamətlərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Və yalnız düzgün həyata keçirilmiş strategiyalar, istiqamətlər sayəsində bank sektorunda və ümumilikdə iqtisadiyyatımızda baş vermiş bu mənfi nəticələr aradan qaldırılmış olacaq.

2016-ci ildə səlahiyyətləri çərçivəsində qiymət sabitliyinin təmin edilməsi Mərkəzi Bankın pul siyasətinin əsas məqsədini təşkil edəcəkdir.

Son qlobal və daxili iqtisadi meyilləri nəzərə alaraq, orta müddətli perspektivdə inflyasiyanın aşağı səviyyədə bərpa olunması vacibdir. Növbəti ildə inflyasiya 2-3% səviyyəsində hədəflənir.

Pul siyasətinin həm inflyasiya, həm də deflyasiya risklərinə çevik reaksiyası təmin ediləcəkdir. Bu reaksiyanın xarakteri və miqyası inflyasiyaya təsir göstərən tələb və təklif amillərindən asılı olaraq dəyişəcəkdir.

Növbəti ildə də Mərkəzi Bank müxtəlif qiymət indekslərinin təhlilinə və inflyasiyanın proqnozdan kənarlaşması risklərinin hərtərəfli qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirəcəkdir. İnflyasiya (deflyasiya) təzyiqlərinin müvəqqəti və uzun müddətli amillərini fərqləndirmək üçün baza inflyasiyanın dinamikası daim izlənəcəkdir. Pul siyasətinin adekvat reaksiyasının formalaşmasında Mərkəzi Bank iqtisadi tsikl modelinin nəticələrini də nəzərə alacaqdır.

2016-ci ildə məzənnə siyasətini həyata keçirərkən Mərkəzi Bank makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi, maliyyə sabitliyinin və qeyri-neft iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin qorunması kimi hədəfləri əsas götürəcəkdir.

Mərkəzi Bank pul siyasəti vasitəsilə növbəti ildə də inflyasiyanın aşağı təkrəqəmli səviyyədə saxlanılmasını hədəfləyir. Bunun üçün ilk növbədə manatın məzənnəsinin sabitliyinin qorunması mühüm vəzifələrdən biridir. Həmçinin, yeni global və makroiqtisadi çağırışlara uyğun olaraq pul siyasəti çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi davam etdiriləcəkdir. Kontr-tsiklik bank nəzarəti modeli və prudensial siyasət vasitəsilə bank sistemində risklərin çevik idarə olunması və bankların maliyyə dayanıqlığının daha da gücləndirilməsi nəzərdə tutulur. Qeyri-neft iqtisadiyyatının kreditlərə olan tələbatının effektiv ödənilməsi, maliyyə xidmətləri və resurslarının əlyetərliyinin təmin edilməsi, regionlarda müasir bankçılığın inkişafı, nağdsız ödənişlərin və elektron bankçılığın miqyasının genişləndirilməsi, ipoteka mexanizminin təkmilləşdirilməsi dövlətin bank siyasətinin növbəti ildə əsas hədəfləridir.

Pul təklifinin məqbul artım tempinə nail olmaq üçün 2016- ci ildə Mərkəzi Bank pul bazarında likvidliyin verilməsi və ya sterilizasiyası alətlərindən istifadə edəcəkdir. Makroiqtisadi proqnozlar pula tələbin stabilləşməsi meyilinin 2016-ci ildə də davam edəcəyini göstərir. Pul bazarındakı vəziyyətdən asılı olaraq Mərkəzi Bank tərəfindən likvidliyin tənzimlənməsi, o cümlədən inyeksiya əməliyyatlarından istifadə diqqətdə saxlanılacaqdır. Bazar əməliyyatları pul siyasəti məqsədləri ilə yanaşı bank sistemində sabitliyin qorunması, maliyyə vasitəçiliyinin stimullaşdırılması və ödənişlərin vaxtlı-vaxtında həyata keçirilməsinə xidmət edəcəkdir. Klassik alətlərlə yanaşı qeyri-ənənəvi pul siyasəti

alətlərindən də zəruri hallarda istifadə edilməsi təmin olunacaq, o cümlədən banklar vasitəsilə biznesin kreditləşdirilməsi alətləri inkişaf etdiriləcəkdir. Likvidlik alətləri üzrə faiz dərəcələri “faiz dəhlizi konsepsiyası”na uyğun olaraq müəyyənləşdiriləcəkdir. 2016-ci ildə faiz dəhlizinin parametrləri iqtisadi mühitə çevik şəkildə uyğunlaşdırılacaqdır. Öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini müəyyənləşdirərkən Mərkəzi Bank ölkədə kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin azaldılması prioritetini də nəzərə alacaqdır. Pul siyasəti alətlərinin kəmiyyət parametrlərini müəyyən edərkən pul siyasətinin iqtisadiyyata ötürücülük qabiliyyəti - transmissiyası xüsusiyyətləri də nəzərə alınacaqdır. Pul siyasəti alətlərinin təkmilləşdirilməsi və onların iqtisadiyyata təsirlərinin gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər davam etdiriləcəkdir. Xüsusilə banklararası pul bazarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi diqqətdə saxlanacaq, buradakı faiz dərəcələrinin faiz dəhlizi mexanizminə inteqrasiyası imkanlarına baxılacaqdır.

Bank pul siyasətinin strateji çərçivəsini 2016-ci ildə də təkmilləşdirməkdə davam edəcəkdir. Bu təkmilləşdirmə bir tərəfdən inflyasiyanın birbaşa hədəflənməsi rejiminə keçid şərtlərinin reallaşdırılması, digər tərəfdən isə Mərkəzi Bankın tənzimləmə arsenalının genişləndirilməsi istiqamətlərində aparılacaqdır. Beynəlxalq təcrübəyə görə inflyasiyanın birbaşa hədəflənməsi qiymət sabitliyini təmin etməyin ən effektiv çərçivəsidir. Mərkəzi Bankın faiz dərəcələri vasitəsilə məcmu tələbə, iqtisadi artıma və inflyasiyaya yüksək təsir imkanlarını nəzərdə tutan bu siyasət çərçivəsi inflyasiya gözləntilərini sabitləşdirir və makroiqtisadi şokların təsirlərini çevik neytrallaşdırmağa imkan verir. Bunun üçün müvafiq şərait formalaşdıqca (xarici valyuta mənbələrinin şaxələnməsi, maliyyə və kapital bazarlarının dərinləşməsi, bank sektorunun maliyyə dərinliyinin artması və s.) faiz dərəcəsiindən məcmu tələbə təsir edən operativ hədəf kimi istifadə olunması imkanları yaranacaqdır. Pul siyasəti çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi zamanı son vaxtlar dünyada pul siyasəti dizaynında baş verən dəyişikliklər də nəzərə alınacaqdır. Son qlobal böhran göstərdi ki, mərkəzi banklar dayanıqlı iqtisadi inkişafı yalnız qiymət sabitliyi ilə dəstəkləməklə kifayətlənməməlidirlər. Hazırda dünyada mərkəzi bankların hədəf perimetrinin (qiymət sabitliyi ilə yanaşı, iqtisadi

artım və maliyyə sabitliyi) və alət arsenalının genişləndirilməsi məsələsi aktuallaşmışdır. Maliyyə sektorunda riskli artımın makroiqtisadi disbalanslar yarada bilmə ehtimalını nəzərə alaraq monetar siyasət makroprudensial siyasətlə sıx əlaqələndiriləcəkdir. Pul siyasəti alətləri ilə təmin olunan makroiqtisadi sabitlik maliyyə sektorunda hərərətlənmənin qarşısını alan kontr-tsiklik makroprudensial alətlərin tətbiqi ilə gücləndiriləcəkdir.

Mərkəzi Bank 2016-ci ildə də bank sektorunun potensial risklərə qarşı dayanıqlığının yüksəldilməsinə, risklərin preventiv rejimdə məhduləşdirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətini davam etdirəcəkdir. Sektorun aktivlərinin keyfiyyətinin qorunması üçün bankların təmkinli kredit fəallığı və kredit portfelinin strukturunun yenidən balanslaşdırılması təmin olunacaqdır. Kredit qoyuluşlarının dinamikasının iqtisadi inkişaf strategiyası ilə uzlaşmasını təmin etmək üçün istehlak kreditləri üzrə artımın tənzimlənməsi davam etdiriləcəkdir. Banklarda “məsuliyyətli kreditləşmə” fəlsəfəsinin tətbiqi inkişaf etdiriləcək, girovların realizasiyası mexanizminin təkmilləşdirilməsinə dair yeni təşəbbüslər göstəriləcəkdir. Bank sektorunda riskli artımın qarşısını almaq üçün növbəti ildə də yeni prudensial nəzarət alətlərinin tətbiqi imkanları araşdırılacaqdır. 2016-ci ildə əməliyyat riskləri üzrə tənzimləmə çərçivəsinin yaradılması və əməliyyat risklərinin kapital adekvatlığının hesablanması nəzərə alınması nəzərdə tutulur. Bank sistemində konsolidasiya prosesləri davam etdiriləcəkdir. Sistem əhəmiyyətli bankların risk profilinə uyğun nəzarət çərçivəsinin seçilməsi diqqətdə saxlanılacaq, zəruri hallarda restrukturizasiya istiqamətində tədbirlər görülməcəkdir. Banklarda risklərin idarə edilməsi üzrə daxili potensialın yüksəldilməsi üçün korporativ idarəetmə standartlarının kompleks tətbiqi, idarəetmənin keyfiyyətinə, menecmentin kompetensiyalarına, texnoloji və kadr potensialına tələblərin yüksəldilməsi istiqamətində fəaliyyət davam etdiriləcəkdir. Əhali və korporativ sektorun bank sistemində etimadının artırılmasına yönəlmiş tədbirlər çərçivəsində maliyyə xidmətləri istehlakçılarının maraqlarının müdafiəsi sisteminin gücləndirilməsi mühüm priortetlərdən biri olacaqdır. Əhalinin maliyyə savadlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində fəaliyyət gücləndiriləcəkdir. Maliyyə

Maarifləndirilməsi Portalının bu işdə xüsusi rol oynayacağı gözlənilir. Maliyyə savadlığı sahəsində müxtəlif təşkilatlarla birgə kütləvi tədbirlər davam etdiriləcəkdir. Bu istiqamətdə yeni maarifləndirici vasitə və məhsulların hazırlanması təmin ediləcəkdir.

2016-ci ildə Mərkəzi Bank iqtisadiyyatın şaxələnməsində bank-maliyyə sektorunun rolunun yüksəldilməsi istiqamətində fəaliyyətini davam etdirəcəkdir. Maliyyə resurslarını iqtisadiyyatın şaxələnməsinə yönəldən, iqtisadi artıma effektiv dəstək verməklə gəlirlərin daha səmərəli bölüşdürülməsinə və sosial rifahın daha da yaxşılaşmasına xidmət edən maliyyə sisteminin formalaşması təşviq olunacaqdır. Biznesin uzunmüddətli kredit əldə etməsi imkanlarını artırmaq üçün yeni maliyyələşmə mexanizmlərin yaradılması imkanları araşdırılacaq, bankların real sektora yeni məhsul və xidmətlər təklif etməsi təşviq olunacaqdır. Biznes kreditləşməsinin genişlənməsində real sektor tərəfindən effektiv biznes layihələrinin təqdim edilməsi mühüm amil olacaqdır. Real sektor müəssisələrinin maliyyə hesabatlığının beynəlxalq standartlara tam uyğunlaşması, kreditorların hüquqlarının qorunması mexanizminin gücləndirilməsi biznes kreditlərinə çıxış imkanlarını artıran mühüm amildir. Faiz dərəcələrinin aşağı salınması istiqamətində tədbirlər davam etdiriləcəkdir. Bu istiqamətdə bank sektorunun resurs bazasının artırılması üçün əhalinin, korporativ sektorun və institusional investorların uzunmüddətli yığımlarının bank sektoruna cəlbinin stimullaşdırılması diqqətdə saxlanacaqdır. Habelə, nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılması və nəticədə kreditləşmənin resurs mənbələrinin genişləndirilməsi istiqamətində fəaliyyət gücləndiriləcəkdir. Əmanətlərin sığortalanması mexanizminin təkmilləşdirilməsi çərçivəsində qorunan əmanət və əmanətçilərin əhatəsinin genişləndirilməsi imkanlarına baxılacaqdır. Bank sektorunda restrukturizasiyanın davam etdirilməsi, banklararası bazarın inkişaf etdirilməsi, banklarda daxili potensialın gücləndirilməsi və əməliyyat effektivliyinin yüksəldilməsi, habelə bank xidmətlərinin elektronlaşdırılması və distant bank xidmətləri faiz dərəcələrinə azaldıcı təsir edən amillər olacaqdır. Regional bankçılığın inkişafı 2016-ci ildə də diqqətdə saxlanılacaq, kredit institutlarının regional şəbəkəsinin genişləndirilməsi

təşviq olunacaqdır. Fiziki filial şəbəkəsi ilə yanaşı distansion bankçılıq mexanizmlərinin, o cümlədən, elektron bankçılıq alətlərinin inkişaf etdirilməsi mühüm prioritetlərdən olacaqdır. Regionlarda sosial rifahın yüksəlməsində mikromaliyyənin rolunu nəzərə alaraq bank olmayan kredit təşkilatlarının inkişafına diqqət artırılacaqdır.

İpoteka kreditləşdirilməsi sisteminin inkişafı istiqamətində fəaliyyət 2016-cı ildə də davam etdiriləcəkdir. Bu istiqamətdə öyrənilmiş dünya təcrübələri əsasında hökumətlə birlikdə yeni təşəbbüslərin həyata keçirilməsi imkanlarına baxılacaqdır. Sosial ipotekanın əhatəsinin genişləndirilməsi də mühüm prioritetdir. İpoteka kreditləşməsi prosesinin sadələşdirilməsi məqsədilə “Elektron ipoteka” sisteminin imkanlarından istifadə ediləcəkdir. Vətəndaşların ipoteka kreditlərinə elektron müraciət imkanı yaradılacaqdır. Adi ipoteka kreditləşməsinin genişləndirilməsi üçün əlavə bazar mənbələrinin cəlbə, yeni ipoteka məhsullarının yaradılması, ipoteka kreditləri üzrə zəmanət mexanizminin formalaşdırılması istiqamətində tədbirlər görülməcəkdir.

Nağdsız ödənişlərin miqyasının genişləndirilməsi növbəti ildə də prioritet fəaliyyət istiqamətlərindən olacaq, Milli Ödəniş Sisteminin əsas komponentlərinin davamlı inkişafı təmin ediləcəkdir.

Baş bankir Elmar Rüsəmov, həmçinin qeyd edib ki, üzən məzənnə rejimi uzunmüddətli xarakter daşıyan xarici iqtisadi şokların güclənməsi nəzərə alınaraq tədiyyə balansının tarazlaşdırılması, ölkənin valyuta ehtiyatlarının kritik səviyyədə qorunması, milli iqtisadiyyatın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin təmin olunmasına mühüm əhəmiyyət kəsb edən sistemdir. O ki qaldı yeni məzənnə sisteminin banklarda əhalinin əmanətlərinin, o cümlədən depozitlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından əhəmiyyətinə, E. Rüstəmov qeyd edib ki, bankların maliyyə dayanıqlığının, capital və likvidlik mövqeyinin gücləndirilməsi, əmanətlərin sığortalanması sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə kompleks tədbirlər görülür: “Bu məzənnə səviyyəsində bank sektoru kifayət qədər dayanıqlıq nümayiş etdirdi. Əmanətçilər üçün bu gün heç bir təhlükə yoxdur, mən bunu tam məsuliyyətlə deyirəm. Lakin

bütün bunlara baxmayaraq, bank sektorunun sabitliyinin artırılması istiqamətində əlavə tədbirlər planlaşdırılır”.

Azərbaycan bankları dollarda olan kreditlərin restrukturizasiyası (ödəniş müddətinin dəyişdirilməsi) prosesinə başlayır. Məqsəd manatın məzənnəsinin dəyişməsi ilə əlaqədar kredit ödənişinin gecikdirilməsi hallarının artmasının qarşısını almaqdır.

AMB-in, istər ölkə iqtisadiyyatının və bank sektorunun gərgin illərində reallaşdırdığı stabilləşdirmə siyasəti, istərsədə, yüksək iqtisadi artım templəri illərində reallaşdırdığı strategiyalar – qarşıdakı məsələlərin də müvəffəqiyyətli həllinə əminlik yaradır.

Nəticə və təkliflər

Neftin qiymətinin dünya bazarında kəskin ucuzlaşması fonunda manat da dollara nisbətə il ərzində ikinci dəfə alıcılıq qabiliyyətini itirdi. Ekspertlər bildirirlər ki, Azərbaycanı bu durumdan qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi xilas edə bilər. Onların fikirlərinə görə, xüsusilə də, rəqabət qabiliyyətli istehsal mühitinin formalaşdırılması, ölkənin hazırda olduğu kimi neftdən asılılığını nisbətən zəiflədə bilər. Bu, öz növbəsində manatın məzənnəsinin hazırkı rəqəmlərlə ifadə olunmasının qarşısını müəyyən qədər almış olardı. Azərbaycanda neft vəsaitləri təəssüf ki, daha çox infrastruktur layihələrinə yönəldildi. Neft gəlirləri düzgün idarə edilmədiyi üçün ehtiyac olmadığı halda, manatın məzənnəsində müəyyən möhkəmlənməyə səbəb oldu. O cümlədən də, dövlət istehlakının artması nəticəsində istehsal münasibətlərində də inhisarçılıq daha da gücləndi. Halbuki, qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində ciddi fəaliyyətlər həyata keçirmək olardı. Təbii ki, Azərbaycanda bu istiqamətdə müəyyən addımlar atılıb, dövlət proqramları həyata keçirilib və s. Ancaq buna baxmayaraq, hazırkı situasiya göstərdi ki, atılan addımların effektivliyi zəifdir. Azərbaycan neftdən kifayət qədər çox asılıdır. Məhz Neftdən asılılıq manatın devalvasiyasına səbəb oldu. Hazırda isə müşahidə edirik ki, manat dünyanın ən zəif valyutalarından birinə çevrilib. Eyni zamanda ölkə iqtisadiyyatında da bütün sektorlarda tələbin daralması, dövriyyənin kiçildilməsi müşahidə olunur. Əhalinin gəlirləri baxımından da vəziyyət ürəkaçan deyil. Məhz bütün bunlar onu göstərdi ki, Azərbaycanda iqtisadiyyatın diversifikasiya edilməsi istiqamətində atılan addımlar ya gecikib, ya da lazımınca izah olunmayıb. Nəticə isə bu kimi fəsadların yaranmasına səbəb oldu.

Ölkəmizin dinamik inkişafı bank sektorunda da sistemli və sürətli islahatlar aparılmasını, o cümlədən yeni bank texnologiyalarının tətbiqini, yeni xidmət növlərinin göstərilməsini, təsərrüfat subyektlərinin bank-maliyyə dövriyyəsinə mümkün qədər daha geniş cəlb olunmasını ehtiva edir. Bu vəzifələrin uğurla yerinə

yetirilməsindən ötrü kommersiya bankları üçün ümumi sayıla biləcək problemlərin birgə həllinə, onların dövlət və qeyri-dövlət qurumları ilə əməkdaşlıq münasibətlərinin daha da dərinləşdirilməsinə, beynəlxalq maliyyə institutları ilə daha fəal işgüzar əlaqələr qurmasına ehtiyac vardır. Mərkəzi Bank ölkənin bank sisteminin formalaşmasında, onun bazar idarəetmə alətləri ilə və inzibati üsullarla tənzimlənməsi sahəsində əhəmiyyətli uğurlar əldə etmişdir. Bununla belə, yeni dövr qarşıya yeni vəzifələr qoyur. Bu gün bank sektorunda özünüinkişaf mexanizmlərinin tətbiqi əvvəlki dövrlərə nisbətən daha aktualdır. Assosiasiyanın missiyası (əsas məqsədi) ölkədə fəaliyyət göstərən bankların və bank olmayan kredit təşkilatlarının ortaq maraqlarını dövlət və qeyri-dövlət qurumlarında təmsil və müdafiə etməkdən və üzv-təşkilatların özünüidarə prinsipi əsasında dinamik inkişafına effektiv yardım göstərməkdən ibarətdir. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün Azərbaycan Banklar Assosiasiyasının başlıca vəzifəsi özünüinkişaf mexanizmlərinin yaradılması və təkmilləşdirilməsidir. Bununla bağlı, ABA-nın institusional inkişafını sürətləndirərək, ölkə iqtisadiyyatında aparılan islahatlarda onun rolunu gücləndirmək obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

Beləliklə, dissertasiya işimi yekunlaşdırmaqla bank sektorunun daha uğurla tənzimlənərək inkişaf etdirilməsinə inanıram. Ümid edirem ki, hal-hazırda bank sektorunda və bütövlükdə iqtisadiyyatımızda baş vermiş bu çətinliklər tezliklə aradan qaldırılacaq və sabitlik tezliklə bərpa olunacaq.

Mən öz işimdə bu mövzulara toxunmaqla yekunda belə **təkliflər** verə bilərəm:

- ✓ Mərkəzi bank tərəfindən 2016-cı ildə kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin azaldılması; kommersiya banklarında əsas mənfi cəhət kredit faiz dərəcələrinin çox yüksək olmasıdır. Digər ölkələrlə müqayisədə bizdə kredit faizləri bir neçə dəfə çoxdur. Vəsaitə ehtiyacı olan sahibkarlar və ya əhali yüksək faizə baxmayaraq, kredit götürməli olur. Sonra isə həmin vəsaitlərin qaytarılması zamanı çatanda problemlər yaranır.

- ✓ Bank sektorunda potensial risklərə qarşı dayanıqlığın yüksəldilməsi, risklərin müvafiq rejimdə məhdudlaşdırılması;
- ✓ Banklarda “məsuliyyətli kreditləşmə” fəlsəfəsinin tətbiqi;
- ✓ əhalinin bank sisteminə etimadının artırılması, “maliyyə savadlığı” səviyyəsinin yüksəldilməsi; əhalinin banklara olan inamının artırılması üçün psixoloji metodlardan istifadə edilməlidir. Böhran illərində əhalinin banklara olan inamının azalması qaçılmazdır. Böhran vətəndaşlara vəsaitlərin banklarda saxlanması ilə bağlı müəyyən narahatçılığın yaranmasına gətirib çıxarır. Azərbaycan da bu mənada istisna deyildir. Bu zaman kütləvi informasiya vasitələrinin imkanlarından faydalanmaq olduqca vacibdir.
- ✓ İqtisadiyyatın şaxələnməsində bank-maliyyə sektorunun rolunun yüksəldilməsi, biznesin uzunmüddətli kredit əldə etməsi imkanlarını artırmaq istiqamətində işlərin aparılması;
- ✓ Azərbaycan iqtisadiyyatının neftdən asılılığı çox minimum səviyyəyə endirilməlidir, çünki bu sərvət tükənəndi və biz daima ondan asılı ola bilmərik. Təkcə neftdən asılılıq bizi hansı fəsadlara gətirib çıxardığına hamımız şahid olduq.
- ✓ Sosial ipotekanın tətbiqi əhatəsini genişləndirməklə “elektron ipoteka” sisteminin tətbiqi;
- ✓ Nağdsız ödənişlərin miqyasını genişləndirmək tədbirlərini davam etdirmək;
- ✓ Və digər təklif isə banklarda fəaliyyət göstərən kadrların təhsilinin təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Kadrların dünyanın qabaqcıl universitetlərində bilik və bacarıqlarının artırılması üçün, onların bank sistemi cəhətdən qabaqcıl ölkələrdə təcrübə keçmələri, ixtisas artırma kurslarına göndərilmələri üçün vəsait ayrılmalıdır və s.

Ədəbiyyat siyahısı

1. “Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”(4 mart 2005-ci il tarixli, 6 mart və 19 oktyabr 2007-ci il tarixli əlavə və dəyişikliklərlə)
2. “Mərkəzi Bank haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu”
3. “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı” statistik bllütten.
4. Z.F. Məmmədov “Pul, kredit və banklar”. Bakı-2006
5. Z.F.Məmmədov “Bank fəaliyyətinin əsasları” Bakı-2011
6. Ş. Ə. Abdullayev; R.V. Əsgərova “Bank işi”. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı-2009
7. R.A. Bəşirov “Bank işi”. Bakı-2007
8. R.Əsgərova “Pul, kredit və banklar”. Bakı-2007
9. “Bankovskoe delo”. Pod. Red. V.İ. Koloşnikova; L.P. Kroliveykoy. M-1998
10. Harvey “Müasir ekonomiks” (tərcümə- 2001)
11. M.M. Bağirov “Bank və bank əməliyyatları” Bakı-2003
12. Elnur Sadıqov “Bank əməliyyatları” bakı-2010
13. İqtisadi nəzəriyyə. Dərslik. T.S.Vəliyev, Ə.P.Babayev və M.X.Meybullayevin ümumi elmi redaktəsi ilə. Bakı. - “Çaşıoğlu” nəşriyyatı, 1999.
14. İqtisadi nəzəriyyə. Mikroiqtisadiyyat – 1,2. Q.P.Juravlyovanın ümumi elmi redaktəsi ilə. Tərcümə Ə.P.Babayev redaktəsi ilə.
15. PUL, KREDİT, BANKLAR. Bakı-2009. O.Y.Sviridov
16. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2015-ci il üçün pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas istiqamətləri barədə BƏYANATI
- 17.Ирина Трущ “Кредиты и вклады, которые вас разоряют”
18. “Bankların inkişaf istiqamətləri” Müseyib Əliyev. Bakı-2011
19. www. banco.az
20. N. Qreqori “Ekonomiksin əsasları”

21. “Mikro və makroiqtisadiyyat” M.C.Ataşiyev, H.M. Abbasov, N.H. Abbasova
22. Azərbaycan Respublikasının Vergi məcəlləsi Bakı 2014
23. Zahid Farrux Mamedov. Azərbaycan bankacılığı //Finans dünyası.-1998
24. [www. banco.az](http://www.banco.az)
25. www.elshanhajizadeh.com
26. www.aba.az
27. www.fiu.az
28. Vergijurnali.az

РЕЗЮМЕ

Роль государственного регулирования в обеспечении стабильности банковского сектора

Для устранения результатов финансового кризиса, их отрицательного воздействия, нарушения стабильности банковского сектора и в общем экономики страны и других негативных случаев требуется государственное регулирование. Таким образом, государство использует различные методы, чтобы регулировать банковский сектор, и эти методы административные и экономические. В рыночной экономике государство использует более экономические методы, потому что государство не может непосредственно вмешиваться в деятельность банковского сектора.

Государство в основном реализует банковское регулирование с помощью Центрального банка. Центральный банк осуществляет денежно-кредитную политику и контролирует банковскую деятельность с помощью своих экономических методов, как изменения процентных ставок по кредитам, изменения резервных требований, изменения обмена валюты ставки, цены на покупку и продажу иностранной валюты, сделок купли-продажи ценных бумаг, банковских ограничений и т.д.

В общем, защита банковской стабильности и сохранение ее нормы очень важная задача. Потому что, экономика страны очень зависит от деятельности банковского сектора. В связи с нынешними экономическими трудностями, девальвацией маната и социальные проблемы произошедшие из-за них требуют более подходящее, улучшенное направление в процессе банковского регулирования. Из-за этого центральный банк должен снизить процентные ставки, повысить устойчивость банковского сектора против потенциальных рисков, применить "ответственную кредитованию" философию, повысить общественное доверие к банковскому сектору и т.д.

SUMMARY

The role of state regulation in ensuring stability of the banking sector

The results of the financial crisis, their negative effects, violation of the stability of the banking sector and the whole state economy and etc. in order to avoid these negative cases require state regulation. So the state uses a variety of methods to regulate the banking sector and these methods are administrative and economic methods. During the market economy the state uses more economical methods, because the state can't intervene directly to the banking sector's activities.

The state mainly realizes banking regulation by means of the Central Bank. The Central Bank carries out monetary policy and controls banking activities by means of its economic methods as changes credit interest rates, reserve requirements, currency exchange rates, prices for the purchase and sale of foreign currency, transactions of the purchase and the sale of securities, banking restrictions and etc.

Generally, to protect of banking stability and to keep it in norm is very important problem. Because, the economy of the country depends on banking sector activities very much. The current economic difficulties, the devaluation of the manat, in this regard happened social problems is required more suitable, improved directions in the process of bank regulation. Because of this the Central Bank must reduce interest rates, increase the stability of the banking sector against the potential risks, apply "responsible lending" philosophy, increase public confidence to banking sector and etc.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
Magistratura mərkəzi (ixtisas: "Bank işi", qrup 2602)
magistrantı Səlimzadə Nərgiz Məmmədsəlim qızının
"Bank sektorunun sabitliyinin təmin edilməsində dövlət tənzimlənməsinin rolu"
mövzusunda dissertasiya işinə

Referat

Mövzunun aktuallığı. Hal-hazırkı dövrdə ölkə iqtisadiyyatımızda baş verən iqtisadi durğunluqlar, bank sektorunun fəaliyyətinin xeyli dərəcədə çətinliklərlə üzləşməsi, manatın iki dəfə devalvasiyası və bu prosesin ölkəmizin sosial-iqtisadi həyatına göstərdiyi mənfi təsirlər mənim tədqiqat mövzumun nə dərəcədə aktual olmasını bir daha təsdiqləyir. Çünki məhz bu cür proseslərin tənzimlənməsində dövlətin iştirakı çox vacib məsələdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraiti məhz dövlət tənzimlənməsini minimum səviyyədə tələb etsə də dövlətin sabitliyinin qorunması üçün müdaxiləsi zəruri şərtədir. Dövlət tənzimlənməsinin əsas prinsipi maliyyə institutlarının və ümumilikdə maliyyə sisteminin etibarlılığını, bankların iqtisadi təhlükəsizlik meyarlarına uyğun dayanıqlı fəaliyyətini təmin etməkdir. Azərbaycanın böyük iqtisadi qüdrətinə və maliyyə imkanlarına söykənən şaxələndirilmiş iqtisadiyyatın qurulması və resursların qeyri-neft bölməsinin kapitallaşmasına yönəldilməsində maliyyə-bank sektoru özünəməxsus rol oynamışdır. Azərbaycan hökumətinin və Mərkəzi Bankın koordinasiya edilmiş fəaliyyəti global iqtisadi böhranın milli iqtisadiyyata təsirlərinin minimuma endirilməsinə yönəlmişdir. Ümumiyyətlə, dissertasiya işimdə də qeyd etdiyim kimi dövlətin bank sektorunun fəaliyyətinin tənzimlənməsi prosesində əsas rolu Mərkəzi bank oynayır. Mərkəzi bank pul-kredit siyasəti alətlərindən istifadə etməklə kommersiya banklarının fəaliyyətini daima tənzimləyir, onları nəzarətdə saxlayır. Mərkəzi Bank tərəfindən bank sisteminin dayanıqlığının təmin edilməsi məqsədi ilə həyata keçirilmiş tənzimləmə tədbirləri real iqtisadiyyatın prioritet sahələrində investisiya fəallığını dəstəkləmək üçün əlverişli mühit formalaşdırmışdır. Daxili mənbələr hesabına cəlb edilmiş məcburi ehtiyat normasının azaldılması, kommersiya banklarına xüsusi kreditlərin ayrılması, yenidən maliyyələşmə dərəcəsinin bir neçə mərhələdə aşağı salınması, artıq qeyd olunduğu kimi dövlət tərəfindən sığortalanan əmanətlərin məbləğinin dəfələrlə artırılması həmin tədbirlər sırasında xüsusi olaraq vurğulanmalıdır. Tənzimləmə mexanizminin bazar iqtisadiyyatı subyektlərinin dəyişən fəaliyyət mühitinə adekvatlığı kommersiya banklarının formalaşması və dayanıqlı inkişafının mühüm şərtlərindəndir. İqtisadi təhlükəsizlik tələblərinə cavab verən dayanıqlı bank

sisteminin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin iqtisadi(qeyri-müstəqim) və inzibati (müstəqim) metodlarının üzvi vəhdət təşkil edən birgə istifadəsi mühiti formalaşdırılmalıdır. Bu və digər səbəblərdən bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi və nəzarət sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi imkanlarının aşkar edilməsi və onların reallaşdırılması istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi aktualıq kəsb edir. Yeni əsrdə beynəlxalq təşkilatların iqtisadiyyatda dövlətin iştirakının minimum, təsərrüfatçılıq subyektlərinin fəaliyyətinin iqtisadi sərbəstliyinin yüksək olması barədə davamlı çağırışları bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi və nəzarətin müasir sisteminin təşəkkülündə özünəməxsus rol oynayır. Xeyli dərəcədə, bunun nəticəsidir ki, uçot dərəcəsi, kreditə görə faiz və kredit güzəştləri, ehtiyatların minimal həcmnin dəyişdirilməsi, tədaviyədəki pulun həcmi, valyuta məzənnəsinin dəyişdirilməsi, valyuta mübadilə şərtləri, vergi dərəcəsi kimi göstəricilər əsas indikatorlar qismində çıxış edir.

Bank fəaliyyətinin mövcud iqtisadi şəraitə uyğun tənzimlənməsi mexanizmi islahatların müxtəlif mərhələlərində fərqli tənzimləmə yollarından istifadəni nəzərdə tutur. Belə ki, bank sisteminin idarə edilməsi təcrübəsi Azərbaycanda bank islahatlarının ilkin mərhələsində dövlət banklarının restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılması tədbirləri həyata keçirilmiş, özəl bank sisteminin institusional təşəkkülü təmin olunmuşdur. Həmin mərhələdə kapitalın həcminə aşağı tələblər qoyuldu, sistemə daxil olmaq üçün son dərəcədə liberal şərtlər müəyyənləşdirildi və bank fəaliyyətini tənzimlənməsində yumşaq tənzimləmə alətləri tətbiq edildi. Belə yanaşma özəl bankların sayının sürətlə artmasına imkan verdi. 2000-ci ildən həyata keçirilən bank islahatlarının növbəti mərhələsində özəl bankların sağlamlaşdırılmasına yönəlik tədbirlər, o cümlədən konsolidasiya xətti bank sisteminin dayanıqlığının möhkəmlənməsinə və maliyyə vasitəçilik funksiyasının yaxşılaşdırılmasına əlverişli şərait yaratdı. Mərkəzi Bank tərəfindən kommersiya banklarının minimal kapitalla tələbinin mütəmadi artırılması və artıq qeyd edilən konsolidasiya prosesinin təşviqi sistemin kapital bazasını möhkəmləndirmiş, bankların iriləşməsinə rəvac vermişdir. 2002-ci ildən bank sisteminin restrukturizasiyasına başlanmışdır. Neft gəlirlərinin ölkəyə axınını və bankların artan maliyyə resurslarının 2002-2005-ci illərdə inkişafın dayanıqlığı, iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı və digər strateji prioritetlər baxımından səmərəli istifadəsini nəzərdə tutan inkişaf strategiyası hazırlandı. Həmin strategiyanın əsas məqsədini neft gəlirlərinin qeyri-neft sektoruna səmərəli və təhlükəsiz transformasiyası, əhəlinin və regionların bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının artırılması və bu əsasda yoxsulluğun azaldılması üçün bank sisteminin maliyyə vasitəçilik funksiyasının inkişaf etdirilməsi, bank sisteminin davamlılığının və etibarlılığının möhkəmləndirilməsi, bank xidmətləri bazarında azad və sağlam rəqabət mühitinin təmin edilməsi təşkil edirdi. Bütün bu qeyd edilən məsələlər

bankların fəaliyyətinin tənzimlənməsinin yüksək dərəcədə aktual olmasından xəbər verir.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Bank sektorunun tənzimlənməsi, bu sahədə baş vermiş bir sıra problemlər müxtəlif dövrlərdə bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən tədqiq olunmuş, qeyd edilən məsələlərin öyrənilməsi istiqamətində Azərbaycanın və bir sıra xarici ölkələrin alimləri tərəfindən çoxsaylı araşdırmalar aparılmışdır. Lakin bank sektorunun daima inkişafda, dinamikada olması bir çox iqtisadi proseslərlə bağlı aşkar olunmamış problemlərin meydana gəlməsi alimlər tərəfindən tədqiqatların mütəmadiyini tələb edir. Bu sahədə öz işimin I fəslində də qeyd etdiyim məşhur nəzəriyyəçilər olan Keyns, K. Marks, A. Marşall, A. Smit, D. Rikardo, M. Fridman və digərləri, həmçinin Siçayev L., Babiçevoy Y.A., İ.Truş, müasir problemlərlə bağlı respublikamızın iqtisadçı alimlərindən Məmmədov Z.F., Sadıqov E.M., Abdullayev Ş.E., Bağirov D.A., Bəşirov R.A., Bağirov M.M. və digərləri çox əhəmiyyətli rol oynamışdılar. Onlar öz tədqiqat əsərlərində, nəşriyyat sənədlərində, kitablarında bank sektorunun fəaliyyətinə nəzarətin dövlətin tənzimlənməsi rolunun nə dərəcədə tətbiq olunması, onun miqyası və digər məsələlərə toxunmuşlar.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm rol oynayan bankların fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi ilə bağlı məsələlərin öyrənilməsi, tənzimləmə istiqamətlərinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin yüksəldilməsi yollarının müəyyən edilməsidir. Tədqiqatın yuxarıda qeyd etdiyim məqsədinə uyğun olaraq da qarşısında durduğu vəzifələrə isə aşağıdakıları göstərmək olar:

- ✓ Bank sektorunun dinamik inkişafı və onun tənzimlənməsinin nəzəri-metodoloji əsaslarının öyrənilməsi
- ✓ Bu tənzimləmə sahəsində baş verən problemlərin araşdırılması
- ✓ Bank fəaliyyətinin davamlı inkişaf yollarının təhlil edilməsi
- ✓ Bank fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin iqtisadi metodlarının təsir mexanizmlərinin, onların təkmilləşmə istiqamətlərinin müəyyən edilməsi
- ✓ Bankların inkişafı ilə milli iqtisadiyyatın inkişafının qarşılıqlı əlaqəsinin tədqiqi
- ✓ Bankların fəaliyyətin daha effektiv şəkildə tənzimlənərək sosial-iqtisadi sahənin uğurlu inkişafına nail olunması üçün təkliflərin verilməsi

Tədqiqatın predmeti və obyekt. Tədqiqatın predmetini bank sektorunun fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin nəzəri-metodoloji əsaslarının tədqiqi, tənzimləmə üsullarının səmərəliliyinin artırılması yollarının aşkar olunması təşkil etmişdir. Tədqiqat obyektini kimi isə bank sektoru, onun fəaliyyətinin tənzimlənməsi prosesi seçilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Mərkəzi bankı və kommersiya bankları haqqında qanunlar, Mərkəzi bankın, Maliyyə Nazirliyinin, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin statistik məlumatları, Mərkəzi bankın və kommersiya banklarının illik maliyyə hesabatları, Azərbaycan və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərin kitabları, əsərləri, problemlərlə əlaqədar dərc olunmuş ekspert rəyləri və s. məlumat mənbələri təşkil etmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri və metodoloji əsasları. Nəzəri əsasları yuxarıda göstərdiyim iqtisadçı alimlərin bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi sahəsində elmi-tədqiqat və praktiki əsərləri, Mərkəzi bankın blüttenləri, hüquqi aktları, qanunlar, dünya ölkələrinin təcrübəsi və s. təşkil edir. Tədqiqatın aparılmasında analitik-statistik təhlil, müqayisə, induksiya, deduksiya, məntiqi ümumiləşdirmə və s. metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Aparılmış araşdırmaların yekunu olaraq tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarət olmuşdur.

- Bank fəaliyyətinin davamlı inkişafı üçün onun fəaliyyətinə təsir göstərən müasir iqtisadi və global proseslərlə əlaqədar yaranan amillərin müəyyənləşdirilərək onların təsirinin düzgün qiymətləndirilməsi
- Bank sahəsinin tənzimlənməsinin səmərəliliyinin daha da artırılması məqsədilə iqtisadi və hüquqi mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri dəqiqləşdirilmiş
- Bankların dövlət tənzimlənməsinin daha müasir, təkmilləşmiş, bazar sistemi fəaliyyətinə uyğun yollarının göstərilməsi
- Bankların hüquqi cəhətdən tənzimlənməsinin müasir tələbərə uyğunlaşdırılması
- Tənzimləmə sahəsində dövlət təsirinin minimallaşdırılması, lakin effektiv nəzarətin tətbiqinin müasir metodlara adekvatlığı
- Dövlət tərəfindən tənzimləmə ilə bağlı mövcud problemlər müəyyən edilmiş və onların aradan qaldırılması ilə bağlı tədbirlər planları hazırlanmışdır və s.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işində göstərilmiş tövsiyələrin və təkliflərin nəzərə alınması bank sektorunun tənzimlənməsi sahəsində davamlı inkişafın təmin edilməsinə, pul-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsinə, səmərəli tənzimlənmə mexanizminin formalaşdırılmasına yardım edə bilər, onun tətbiqində istifadə oluna bilər və bu işin elmi nəticələrinin tətbiqinin çox müsbət dərəcədə praktiki əhəmiyyəti ola bilər.

Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqat işində əldə edilmiş nəticələrdən dövlət tərəfindən bank sektorunun fəaliyyətinin tənzimlənməsində, tənzimləmə strategiyasının hazırlanmasında, bankların fəaliyyətinə birbaşa

müdaxilənin daha da minimumlaşdırılması siyasətinin formalaşdırılmasında və həmçinin, bu mövzuları əhatə edən elmi-tədris proseslərindən istifadə edilə bilər.

Disseratasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə, təkliflər və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.